

अध्याय एक

शोध परिचय

अध्ययनको पृष्ठभूमि

यस शोधपत्रको शीर्षक 'नेपाली र मगर भाषाको वाक्यसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन' रहेको छ। 'भाषा' शब्द संस्कृतको 'भाष' धातुबाट बनेको हो। यसको अर्थ व्यक्त वा बोलिएको वाणी भन्ने बुझिन्छ। भाषा विचार विनिमयको सशक्त माध्यम हो। मानिसले भाषाको माध्यमबाट नै आफ्नो भाव वा मनका कुरालाई प्रचारप्रसार गर्दछ। त्यसैले भाषावाक्य प्रतिकहरूको त्यस्तो व्यवस्था हो। जसको सहायताले मानिसहरू परम्परामा विचारको आदान प्रदान गर्दछन्। मानवीय उच्चारण अवयवद्वारा उच्चारित यादृच्छिक ध्वनि प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्थालाई भाषा भनिन्छ। जसका सहायताबाट समाजका मानिसहरू विचार विनिमय गर्दछन् (न्यौपाने र अन्य, २०६९:२)।

भाषा भनेको एक आपसमा विचार विनियम अभिव्यक्तिको सशक्त माध्यम हो। भाषा मानव समाजको विकास र विस्तारसँगै मानव जातिले आ-आफ्नो विचार भावना आकाङ्क्षा र आवश्यकता एक अर्कालाई बुझाउन र बुझ्न अभिव्यक्त गर्ने माध्यमको रूपमा विकास भएको एउटा विधि हो। मानिसको सामाजिक जीवनमा भाषाको माध्यमबाट मानवले आर्जन गरेका ज्ञान र अनुभवहरू संरचित सङ्गठित र सुरक्षित हुन्छन्। भाषा भनेको समाजबाट सिकने चिज हो। यसरी मानव समाजको विकाससँगै विविध मानव समूह बीच विचार अभिव्यक्त गर्न हजारौं भाषाहरूको जन्म तथा विकास भयो र ती भाषाहरू विविध मानव समुदायबीच विकास हुँदै अहिले हजारौं भाषाहरू प्रचलनमा छन्।

संसारका हजारौं भाषाहरूमध्ये नेपालमा बोलिने मगर भाषा एक पुरानो र प्रमुख भाषा हो। प्राचिन समयमा विकसित भएको यो भाषा हाल नेपालमा मात्र नभएर अन्य देशमा बसोबास गर्ने मगरहरूले पनि बोल्दछन्। नेपालमा आदिवासी जनजातिहरूमा धेरै जनसङ्ख्या भएको नेपालको जनसङ्ख्याको आधारमा तेस्रो ठूलो जाति समूहको रूपमा रहेको मगर भाषा एक मौलिक भाषा हो। मगर समुदायले बोल्ने भाषा नै मगर भाषा हो। संसारको विविध भाषा परिवारमध्ये नेपालमा बोलिने भारोपेली, भोटबर्मेली, आग्नेली, द्रविडली र एकल गरी पाँच, परिवारका १२३ वटा भाषाहरू बोलिन्छ (लामिछाने र

साथीहरू, २०६९) । जसमध्ये मगर भाषाभोटबर्मेली अर्थात चिनिया तिब्बती भाषा परिवार भित्रको एक सदस्यको रूपमा रहेका भाषा हो । मगर भाषा अख्खा लिपीमा लेखिन्छ । मगर भाषा तीन, प्रकारका रहेका छन् । जस्तै मगर द्रट, मगर खाम, काइके मगर भाषाभित्र विभिन्न भाषिक भाषिकाहरू पाइए पनि हालसम्म मगर भाषाको उदगम बिन्दु पाल्यामा बोलिने भाषिकालाई लिने गरेको पाइन्छ । वि.सं. २०६८ सालको जनगणना अनुसार नेपालमा २ करोड ४६ लाख ९४ हजार ५ सय ४ जनसङ्ख्या मध्ये १८ लाख ८१ हजार १ सय १०, जनसङ्ख्या मगर जाति रहेको छ । जसमध्ये ३.३९ प्रतिशतले मात्र मगर भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । नेपालको संविधानमा मगर भाषालाई पनि राष्ट्रभाषाको मान्यता दिइएको छ । नेपालमा पूर्वदेखि पश्चिममहाकालीसम्म गर बक्ताहरू छरिएर रहेको मन । जनसङ्ख्याको आधारमा मगरहरूका बसोबास भएको प्रमुख जिल्लाहरू पाल्पा, नवलपरासी, तनहुँ, स्याङ्जा, रूपन्देही, गुल्मी, सुर्खेत रहेका छन् । वर्तमान समयमा मगर जातिको बाहुल्य भएको क्षेत्र पाल्पा, बागलुङ, सल्यान, स्याङ्जा, धनकुटा जिल्लाहरूमा विद्यालयहरूमा प्राथमिक तहसम्म मगर भाषामा पठनपाठन सञ्चालन हुँदै आएको छ (राना, २०७३ १)।

जनसङ्ख्या र बसोबास

नेपाल एक बहुभाषिक मुलुक हो । यहाँ अनेक भाषाभाषी र जातजातिका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यिनीहरूको आफ्नै संस्कृति परम्परा रहेको छ । जनसङ्ख्याको आधारमा हेर्ने हो भने राष्ट्रिय जनगणना वि.सं. २०६८ अनुसार नेपालमा कुल २ करोड ६४ लाख ९४ हजार ५ सय ४ जनसङ्ख्या मध्ये १८ लाख ८७ हजार ७ सय ३३ जनसङ्ख्या मगर जातिको रहेको छ । जसमध्ये ३.० प्रतिशतले मात्र मगर भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । यसै गरी वि.सं. २०५८ अनुसार कुल जनसङ्ख्या २ करोड ३१ लाख ५१ हजार ४ सय २३ मध्ये मगर जातिको संख्या १६ लाख २२ हजार ४ सय २१ रहेको पाइन्छ । जसमध्ये ३.३९ प्रतिशतले मात्र मगर भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ ।

नेपालको वर्तमान संरचनाअनुसार भूगोल क्षेत्र र लिङ्गको आधारमा मगरहरूको जनसांख्यिक अवस्था हेर्ने हो भने वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको कूल जनसङ्ख्या २ करोड ६४ लाख ९४ हजार ५ सय ४ रहेको छ । जसमध्ये मगर कुल जनसङ्ख्या १८ लाख ८७ हजार ७ सय ३३ रहेको छ । जसमा कूल जनसङ्ख्याको ७.१२ प्रतिशत मगरको जनसङ्ख्या छ । त्यस्तै संघीय प्रदेशको आधारमा हेर्ने हो भने प्रदेश नं. १

मा १ लाख ८९ हजार २ सय ४८ (१० प्रतिशत), प्रदेश नं. २ मा ६४ हजार ८ सय ७८ (३.५ प्रतिशत), प्रदेश नं. ४ मा ४ लाख २० हजार ५ सय ६२ (२२.२ प्रतिशत), प्रदेश नं. ५ मा ७ लाख १२ हजार ८ सय २० (३७.८४ प्रतिशत), प्रदेश नं. ६ मा १ लाख ७२ हजार ९ सय १९ (९.२ प्रतिशत), प्रदेश नं. ७ मा ५६ हजार ६ सय ६७ (३ प्रतिशत) (मगराँत, राष्ट्रिय मासिक, २०७३) रहेको छ।

लैङ्गिक आधारमा हेर्दा महिलाको जनसङ्ख्या १० लाख १३ हजार ३ सय १७ (५३.६८ प्रतिशत) र पुरुषको जनसङ्ख्या ८ लाख ७४ हजार ४ सय १६ (४६.३ प्रतिशत) रहेको छ। त्यस्तै भौगोलिक आधारमा हेर्दा हिमालमा २७ हजार ७ सय ८३ (१.४८ प्रतिशत) पहाडमा १३लाख २४ हजार ५ सय २५ (७०.१६ प्रतिशत) र तराईमा ५ लाख ३५ हजार ४ सय २५ (२८.३६ प्रतिशत) रहेको छ।

यसरी प्रादेशिक आधारमा मगरको जनसङ्ख्यालाई तुलना गर्दा प्रदेश नं. ५ मा बढी जनसङ्ख्या रहेको छ र प्रदेश नं. ७ मा सबै भन्दा कम जनसङ्ख्या रहेको छ। त्यसैगरी लैङ्गिक आधारमा पुरुषको भन्दा महिलाको जनसङ्ख्या बढी रहेको पाईन्छ। त्यस्तै भौगोलिक आधारमा सबैभन्दा बढी मगरको जनसङ्ख्या भएको भूगोल पहाड हो र सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या हिमालमा रहेको छ। गाउँ र शहरको अनुपातमा हेर्ने हो भने गाउँमा बढी मात्रामा मगरको जनसङ्ख्या रहेको पाईन्छ।

यसरी नै अध्ययन क्षेत्रको मगरहरूको जनसङ्ख्याको चर्चा गर्दा अरुण गाउँपालिकाको वडा नं.१ मा १३ सय ४१, वडा नं.२ मा १७ सय ३९, वडा नं.३ मा ५ सय ७३ र वडा नं. ४ मा १ सय ७२ रहेको छ।

नेपालमा ७५ ओटै जिल्लामा मगर वक्ताहरू छरिएर रहेका छन्। कुनै जिल्लामा कम मात्रामा मगर भाषा बोल्दछन् भने कुनै जिल्लामा बढी मात्रामा बोल्दछन्। जनसङ्ख्याको आधारमा मगरहरूको बसोबास भएको प्रमुख जिल्लाहरूमा पाल्पा, नवलपरासी, रोल्पा, तनहुँ, स्याङ्जा, रूपन्देही, गुल्मी र सुर्खेत रहेका छन्।

संस्कृति

नेपाल एक बहुजाति बहुभाषी मुलुक हो। यहाँ विविध जाति समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन्। भौगोलिक क्षेत्रफलको आधारमा सानो भए पनि बहुल भाषा र जातिको संस्कृतिक विशेषता बोकेको विशाल देश हो।

मगरहरूको आफ्नै भाषा र संस्कृति रहेको छ । परापूर्वकालदेखि पूर्वाहरूद्वारा बोलिदै र मान्दै आएको भाषा र संस्कृति मौलिक रहेको छ । पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म छरिएर रहेका मगर जातिहरूको संस्कृति जोगाउने आधार नै भाषा हो । मगर संस्कृतिको अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न विद्वान्हरूले विभिन्न तर्कहरू प्रस्तुत गरेका भए तापनि मगर संस्कृति संस्कार मौलिक र प्राकृतिक भएको पाइन्छ । मगरहरू विशेष गरी प्रकृतिलाई पूजा गर्दछन् । जस्तै रूखको पूजा, हावा, पानी आदिको पूजा गर्दछन् । मगर भाषा र संस्कृति मौलिक र सुमधुर छ । जसले गर्दा मगरहरू यहाँका पूर्व शासक आदिवासी र वास्तविक भूमिपुत्र हुन् भन्ने बलियो प्रमाण पेश भएको छ । (बलराम, ने.म.सं. केन्द्रीय समिति)

मगरहरूको आफ्नै संस्कृति र संस्कार रहेको छ । मगरहरू मारूनी नाच, कौडा, हुरा, भयाउरे, घाटु, सोरठी, टप्पा सालैज्यू, चण्डी आदि नाच्ने गाउने गर्दछन् । मगरहरूको चाड भनेर विशेष गरि माघे संक्रान्तिलाई लिईन्छ । साथै चैतेदशैं, बुद्ध जयन्ती मनाउने गर्दछन् ।

मगर भाषा एक प्राचीन जीवित भाषा हो । हाल यो भाषा नेपाल लगायत अन्य देशहरूमा बसोबास गर्ने मगरहरूले पनि बोल्ने गर्दछन् । मगर भाषा (मगर ढुट), काईके मगर र मगर खाम गरि तीन प्रकारका रहेका छन् । मगर भाषाभित्र विभिन्न भाषिकाहरू पाइएतापनि मगरको भाषाको उद्गम बिन्दु पाल्पामा बोलिने भाषिकालाई लिने गरेको पाईन्छ । केहि भाषाविद्हरूले मगर भाषालाई यूरोपियन मुलुकको भाषाको हागाँको रूपमा मानेका छन् । मगर भाषाका केही उखानहरू पनि चर्चित रहेको छ । जस्तै : लहुड पानाड डेउटा डुपा (ढुङ्गा खोज्दा देउता भेटियो) लेचकी चयन मालेचकी अइन (हुनेलाई चइन नहुनेलाई ऐन) । मगरहरूको बाहुल्यता भएको ठाँउमा अन्य भाषीहरूले पनि प्रयोग गर्ने भएकोले मगर भाषालाई एक संवृद्ध र विकसित भाषाको रूपमा लिनुपर्ने देखिन्छ।

लिपि

हरेक भाषाका आ-आफ्नै लिपि रहेको हुन्छ । त्यस्तै मगर भाषाको पनि आफ्नै लिपि रहेको छ । जसलाई अक्खा लिपि भनिन्छ । यस लिपिलाई एम.एस. थापा मगरले पत्ता लगाएका हुन् । यसैलाई मगर भाषाको प्राचीन लिपि भनि दावी गर्ने काम केही विद्वान्हरूबाट भएको थियो । नवलपरासीमा वि.सं. २०५४ फाल्गुन १५-१८ सम्म भएको

मगर संघको छैटौँ केन्द्रीय महाधिवेशनले अक्सा लिपिलाई मगरहरूको लिपि भनेर आधिकारिक रूपमा स्वीकार गरेको छ । चन्द्रबहादुर राना मगरद्वारा लिखित 'मगर भाषाको कर्मकाण्ड' पुस्तक वि.सं. २०५१ सालमा प्रकाशित भएको छ । यो अक्खा लिपिमा लेखिएको एक पुस्तक हो । हाल आएर मगर भाषामा विभिन्न खोज अनुसन्धान कार्यहरू निरन्तर रूपमा भइरहेका छन् । स्नातक, स्नातकोत्तर तह उपाधिका लागि गरिने अनुसन्धानमा केहिले मगर भाषामा पनि अनुसन्धान गरेको पाइन्छ, त्यस्तै मगर संघले 'लाफा' कानुङ लाम जस्ता राष्ट्रिय स्तरका पत्रपत्रिकाहरू पनि प्रकाशित गर्दै आएको कुरा स्पष्ट नै छ । त्यसै गरि विभिन्न सञ्चार माध्यमहरू, रेडियो टेलिभिजन, पत्रपत्रिकाबाट पनि मगर भाषाको कार्यक्रम स्तम्भ तथा समाचारहरू प्रकाशन एवम् प्रसारण भइरहेका छन् । जसमा रेडियो नेपाल क्षेत्रीय प्रसारण केन्द्र पोखराबाट मगर भाषाको कार्यक्रम र समाचार प्रसारण भइरहेको छ । गोरखापत्र दैनिकमा मगर भाषामा समाचार स्तम्भ कथा कविताहरू लेख रचनाहरू नियमित रूपमा प्रकाशन भइरहेका छन् । मगर भाषाको व्याकरण शब्दकोश तथा साहित्यिक पुस्तकहरू पनि प्रकाशनमा आईरहेका छन् ।

मगर भाषा साहित्यको विकास

मगर भाषा र साहित्यको विकास संक्षिप्त जानकारी जाति धर्म र भाषाको विविधता रहेको हाम्रो देश नेपालमा बहुलताभित्र पनि एकता खोज्ने बेला आएको छ । वि.सं. २०५८ सालको जनगणनाले पहिचान गरेको करिब सय भन्दा बढी जातजातीको बसोबास नेपालमा पाइन्छ । यिनै जातजाति भित्रको एउटा जाति हो मगर । आफ्नै विशिष्ट भाषा र संस्कृतिका मगरहरू नेपालको कुल जनसङ्ख्याको सात प्रतिशत भन्दा बढी जनसङ्ख्या रहेको छ । उनीहरूका आफ्नै भेषभुषा तथा मातृभाषा आफ्नो अस्तित्वमा रहेको पाइन्छ । वि.सं २०६८ सालको जनगणनालाई हेर्ने हो भने नेपालमा मगर भाषा बोल्ने मगरहरूको संख्या सात लाख अठ्ठासी हजार पाँच सय तेत्तिस रहेको छ । त्यसमा पनि शहरवासी मगर भन्दा ग्रामीण भेगमा बसोबास गर्दै आएका मगरहरूको बढी भाषा बोल्ने गर्दछ । मगरहरू अहिलेको सिङ्गो नेपाल निर्माण हुनु भन्दा अघि मगरात भूमिमा आफ्नो सर्वभौमसत्ता सम्पन्न भएर आफ्नै तरिकाले राज्य गरिरहेका थिए तर समयकमसँगै बढेको स्वार्थ र लोभको कारण सोभो मगरहरूले सोभोपनको फाइदा उठाउँदै अन्य जातिहरूले सत्ता कब्जा गर्न पुगेको कुरा अबै

पनि विभिन्न पुस्तकहरूमा पढ्न पाउछौ । नेपालको आदि भूमिपुत्र मगरहरूको भाषा तथा साहित्यसँग सम्बन्धित लिखित पुरानो छुट्टै इतिहास त्यति पाइदैन ।

पहिलो पटक मगरहरूको मातृभाषामा लिखित इतिहास बाइबल सोसाइटिले सन् १९११ मा 'सारचो' (आनन्दित मन) प्रकाशन गरेको थियो भनि सन्जोग लाफ मगरको कार्यपत्रमा उल्लेख गर्नु भएको पाइन्छन् । यस पछि डा. केशरजंग बराल मगरद्वारा 'मगर कुरा कुजाम डाक्के ?' जस्ता कृतिहरूबाट मातृभाषा लेखन अभियान अगाडि आएको देखिन्छ।

मगर भाषा साहित्यको प्रारम्भकाल २०१२/२०१४ तिर मगर समाज सुधार समिति निर्माण भएपछि २०११ साल ताका मगर भाषाका आदिकवि जीतबहादुर सिंजालि मगर र रेखबहादुर थापा मगरद्वारा मगरभाषाड लहीड र टुक्काउ किताब' प्रकाशित भयो । त्यसपछि २०३९ सालमा केशरजंग बराल मगरको 'मगर कुरा कुजाट्म डा के?' पुस्तक प्रकाशित भयो र २०३९ सालमै यमबहादुर आले मगरको सम्पादनमा 'सेहेच लामाड त्वाइड' प्रकाशित भयो ।

मगर भाषा साहित्यमा यहि पत्रिकाबाटै विट मारेको अवस्था रह्यो । मगर जातिले बोल्ने भाषा मध्ये ढुट भाषामा मात्रै साहित्यको लेखन कार्य भएको पाइन्छ । यही समय अवधि नै मगर भाषा साहित्यको प्रारम्भकाल मानिन्छ ।

वि.सं. २०३९ सालबाट सुस्ताएको मगर भाषा साहित्य २०४९ साल तिर करिब दश वर्ष पछाडि पुनः अगाडि बढेको देखिन्छ । खास गरी लोकबहादुर थापा मगरद्वारा भाषा लेखेर आम मगर समुदायलाई जागरण ल्याउन हिडेका थिए । यही कारण राज्यको चरम दमन सहन नसकेर वेपत्ता भएका मगर भाषा साहित्यका आदि कवि जीवनबहादुर सिजाली मगरको जीवनी प्रकाशना आए पछि भने मगर भाषामा लेख्ने साहित्यकारहरूमा एक किसिमको उत्साह छाियो । यसै क्रममा बैरागी नाता मगरको २०४८ सालमा लेखिएको 'मोइ ओ मिराप' खण्डकाव्य मगर भाषा साहित्यमा लेखिएको प्रथम खण्डकाव्य हो । यहीबाट मगर भाषा साहित्यको आधुनिक काल शुरू हुन्छ । त्यस्तै टेकबहादुर सारू मगरद्वारा लिखित बडहरे साहिली(२०५०),मगर भाषाको कथा संग्रह रहेको छ । त्यस्तै बैरागिको 'फेर फेन ड नामखान'(पूर्व र घाम, २०६४) उजीर राना मगरको 'मोइ भारो रोहाड' (जन्मभूमिको माया, २०६४) साथै अन्य कथाहरू पनि प्रकाशन भएको पाइन्छ । यसै गरी उपन्यासमा सन्जोग

लाफा मगरको 'रेवसर' (चलन २०५०), 'माहान्जौ लमरा' (स्वास्तीको चिहान, २०५६) प्रकाशन भएको छ। त्यस्तै उनका अनुसार मगर भाषा सिक्ने किताबहरू तेह्र ओटा, मगर कर्मकाण्ड विधि चार ओटा, मगर शब्द सङ्ग्रह, व्याकरणहरूमा 'मगर व्याकरणको प्रारूप' (२०२०) 'मगर भाषाको व्याकरण' (?) र अन्य व्याकरणहरू प्रकाशन भएको पाइन्छ। चलचित्रहरू 'यानिमाया', 'फेरच नामखान', 'चिण्डियाक' का साथै अन्य दुई दर्जन भन्दा बढी चलचित्र निर्माण भएको पाइन्छ। मगर भाषाका गीत क्यासेट, मगर भाषामा प्रकाशित फुटकर कविताहरू, पद्य कविताहरू, कविताहरू, खण्डकाव्य, उखान टुक्का गजल संग्रहहरू प्रकाशित भएका छन्। पत्रपत्रिकाहरू, लाफा, लिसार, राहा, कानुडलाम, रोस, गोरक, कानुडइम, फिमला, कानुड लाडघा, मिरमिरे, मगर जुड, शोधमाला, कोन्जा भोरूम प्रकाशन हुँदै आइरहेका छन्।

अन्य पुस्तकहरूमा सोम राना मगरको 'मगर भाषाको कर्मकाण्ड' (मगर रिहिछयोट, २०५०) विष्णुकुमार सिंजालीको 'मगर हुटाड कुराकानी' (२०६८), शब्दकोषहरू हिरासिंह थापाको 'मगर हुट-खस-अङ्ग्रेजी शब्दकोश' (नेपाली-मगर-अङ्ग्रेजी शब्दकोश, २०६९) प्रकाशित भएको पाइन्छ।

हरेक भाषाको आ-आफ्नै खालको विशेषता रहेको हुन्छ। त्यसैले मगर र नेपाली भाषाकै पनि आ-आफ्नै खालका भाषिक संरचना रहेका छन्। नेपाली भाषाको बारेमा प्रशस्तै अध्ययन, अनुसन्धान भए तापनि मगर भाषाका बारेमा त्यति धेरै खोज अनुसन्धान हुन नसकेको र थप अनुसन्धान हुन आवश्यक छ भन्ने कुरालाई मनन गरी 'नेपाली र मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन' गर्न लागिएको हो।

प्रस्तुत शोधपत्रले वाक्य सङ्गति अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आधारमा 'नेपाली र मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ।

समस्या कथन

नेपालमा मगर भाषा उल्लेख्य वक्ताहरूले पहिलो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्दछन् भने नेपाली नेपालको सरकारी तथा कामकाजको भाषा भएको हुनाले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने गर्दछन्। यस अवस्थामा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा देखिने त्रुटिहरूको पूर्वानुमान गर्नका लागि यी दुई भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्न आवश्यक

देखिएकाले यस शोधसार नेपाली र मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन गर्ने लागिएको हो । यसका लागि प्रस्तुत शोधमा निम्न अनुसार शोध समस्याहरूको निर्धारण गरिएको छ :

- क) मगर भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिको के कस्ता समानता र भिन्नता छन् ?
 ख) मगर भाषी विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा वाक्य सङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?

अध्ययनको उद्देश्यहरू

समस्या कथनमा उठाइएका विषयहरूमा केन्द्रित भई प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गरिने भएकाले यसको उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- क) मगर भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिका समानता र भिन्नता पहिल्याउनु,
 ख) मगर भाषी विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूपत्ता लगाउनु,

अध्ययनको औचित्य

दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाका बीचमा समानता र भिन्नताको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु नै व्यतिरेकी अध्ययन हो । कुनै दुई भाषा बीचको अन्तर वा समानतालाई आधार बनाएर अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषणमा एक अर्को भाषाको संरचना (वर्ण, शब्द, रूप, पदावली, वाक्यांश, वाक्य र अर्थ) व्यवस्थाका बारेमा अध्ययन गरिन्छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा प्रत्येक समुदायलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम आफ्नो मातृभाषा आधारभूत शिक्षा पाउने हक हुनेछ । प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई आफ्नो भाषा लिपि संस्कृति, साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पादनको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । यसरी नै नेपालको संविधान २०७२ मा नेपाली भाषाका अतिरिक्त प्रदेशले आफ्नो प्रदेशभित्र बहुसङ्ख्यक जनताले बोल्ने एक वा एक भन्दा बढी अन्य राष्ट्र भाषालाई प्रदेश, कानून

बमोजिम सरकारी कामकाजको भाषा निर्धारण गर्न सक्ने छ । यस कारण प्रत्येक समुदायमा रहेका मातृभाषाको पहिचान गर्नु प्रमुख आधार हो । भाषा पहिचान र छनोट पछि त्यसलाई व्यवस्थित शुद्ध र स्पष्ट बनाउनका लागि यो शोधपत्रले सहयोग गर्दछ ।

नेपाल एक बहुजाति बहुभाषी र बहुसांस्कृति भएको देश हो । यी विभिन्न जाति र भाषीहरूमध्ये मगर पनि एक हो । मगर जातिको आफ्नै मौलिक भाषा र संस्कृति छ । मगर भाषालाई नेपाली भाषाको राम्रो ज्ञान हुनु आवश्यक छ । भाषाको राम्रो ज्ञान नभएसम्म विकास र विस्तार हुन सक्दैन । यस कारण मगर भाषाको अध्ययन अनुसन्धान र संरक्षण गर्न आवश्यक छ । यस अध्ययनले विद्यार्थी र शिक्षकलाई थप ज्ञान आर्जन गर्न सहयोग गर्दछ । पाठ्यक्रमविदलाई स्थानीय तहमा पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने, लेखकहरूलाई पाठ्यपुस्तक लेख्न भावि अनुसन्धानकर्ता, पाठ्यक्रम निर्माता, व्याकरण निर्माण गरी सिकाउन, दुई भाषाका बीचमा तुलना गर्न र सरोकारवालाहरूलाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुर्याउने छ । साथै यसबाट सैद्धान्तिक ज्ञान प्राप्त गर्न सकिने र मगर भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिहरूको बीचमा समानता र भिन्नता छुट्याउन सकिने हुनाले भाषा विकासमा सहयोग पुग्दछ ।

निष्कर्ष के भन्न सकिन्छ भने मगर र नेपाली भाषा बीच वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन भए पनि अन्य भाषा र नेपाली भाषाका बीचमा अनुसन्धान गर्न सहयोग गर्दछ । अन्य भाषा र व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान भए पनि मगर र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटीको व्यतिरेकी विश्लेषण नभएकाले यो शीर्षक मौलिक र सैद्धान्तिक छ । यसको विधि सिद्धान्त फरक भएकाले पनि औचित्यपूर्ण मानिन्छ ।

अध्ययनको महत्व

नेपाल बहुभाषिक राष्ट्र भएकाले यहाँ भाषिक रूपमा विविधता देखिन्छ । तसर्थ: मातृ भाषी वक्ताहरूलाई नेपाली भाषाको माध्यमबाट शिक्षण गर्नका लागि सम्बन्धित भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण गरी स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाबीच समानता र भिन्नताको पहिचान गरी त्रुटि निराकरण गर्नु जरुरी छ।

दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाहरूका व्यवस्था र उपव्यवथाहरूको समानता र भिन्नता सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन गर्नु नै व्यतिरेकी अध्ययन हो । दुई भाषाका चिमा तिनीहरूको

वर्णव्यवस्था, संरचना र विशेषताहरको बारेमा ज्ञाननभएसम्म व्यतिरेकी अध्ययन गर्न कठिन हुन्छ । तसर्थ भाषाको तुलनाबाट एउटा भाषा बोल्ने व्यक्तिलाई अर्को भाषा सिक्ने क्रममा आइपर्ने समस्याहरूको पहिचान गरी वर्णन गर्न मद्दत पुग्दछ ।

मगर भाषी विद्यार्थीहरूको मातृभाषा भएकोले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा शिक्षणका लागि नेपाली भाषाको संरचनाबारे पूर्ण ज्ञान हुनु जरुरी छ अनिमात्र स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको बिचमा समानता र भिन्नता छुट्याउन सजिलो हुन गई भाषा शिक्षणमा सहयोग मिल्दछ । साथै यस अध्ययनले शिक्षक, विद्यार्थी भावी अनुसन्धानकर्ता पाठ्यक्रम निमाता, पाठ्यपुस्तक लेखक र सरोकारवाला आदिलाई प्रत्यक्ष सहयोग पुग्दछ । मगर भाषा र नेपाली भाषाबिच व्यतिरेकी अध्ययन भए पनि अन्य भाषा र नेपाली भाषा र नेपाली भाषाका बिचमा अनुसन्धान गर्न सहयोग पुग्दछ।

अध्ययनको सीमाङ्कन

मगर जातिहरू देशैभरी छरिएर रहेको हुँदा र यस शोधप्रस्तावको शीर्षक नेपाली र मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन रहेकाले निम्नानुसार सीमामा केन्द्रित रहेर अध्ययन गरिएको छ :

- क) नेपालको सङ्घीय राज्य संरचना अन्तर्गत प्रदेश नं. १ भोजपुर जिल्लाका अरुण गा.पा. अन्तर्गत याङपाङ्, चम्पे, प्याउली र चरम्बीमा मात्र सीमित रहेको छ ।
- ख) मगर भाषालाई प्राथमिकता दिई लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर प्रयोगको नेपाली भाषाको वाक्यगत सङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।
- ग) मगर भाषी विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचानमा अध्ययनलाई सीमित गरिएको छ ।

अध्याय : दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन

दुई वा दुइभन्दा बढी भाषाहरूका व्यवस्था र उपव्यवस्थाहरूको समानता र भिन्नता सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन नै व्यतिरेकी अध्ययन हो । एक आपसमा विचारको आदानप्रदान गर्ने भाषाको आवश्यकता पर्दछ । भाषा सिकाइ सहज नभई जटिल प्रक्रिया भएको कारणले यसमा सुधारको आवश्यकता रहन्छ । भाषा सिकाइका सन्दर्भमा व्यतिरेकी विश्लेषण नै शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार एवम् स्तरीयतासँग सम्बन्धित छ । व्यतिरेकी विश्लेषण दोस्रो भाषा सिकाइ पहिलो वा स्रोत भाषाले के कस्तो प्रभाव पार्दछ र दोस्रो भाषा सिकाइको कठिनाइको पूर्वानुमान गर्न अध्ययन गरिने हुँदा यो मुख्यतः प्रायोगिक प्रयोजनबाट अभिप्रेरित हुन स्पष्ट छ (अधिकारी, २०६५ : १२८) । तसर्थ व्यतिरेकी अध्ययनबाट यो स्पष्ट हुन्छ कि पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका संरचनात्मक पक्षहरू मिल्दाजुल्दा भएको खण्डमा दोस्रो भाषा सिकाइ सहजता हुन्छ भने पहिलो भाषा र दोस्रो भाषा सिकाइमा सहजता आउने तथा कठिनाइको पूर्वानुमान गर्न सहयोग पुग्छ ।

दुङ्गेल र दाहाल (२०६८) ले प्रायोगिक भाषा विज्ञान पुस्तकमा पृष्ठ १२९ मा व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय निम्न क्रममा रबर्ड ल्याडोको भनाइ प्रस्तुत गरेका छन् । जुन “व्यतिरेकी विश्लेषण कुनै पनि दुई भाषाको तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित विषय हो” जहाँ एउटा भाषाको वक्ताले अर्को भाषा सिकन आइपर्ने समस्याहरू पत्ता लगाउने र वर्णन गर्ने काम गरिन्छ । त्यस्ता तुलनात्मक अध्ययनको प्रयोग भाषिक परीक्षण, यान्त्रिक अनुवाद तथा द्विभाषिक क्षेत्रको भाषिक प्रभावमा समेत हुन्छ ।” त्यस्तै पलभ्यान व्यरेको भनाइ पनि प्रस्तुत गरिएको छ जुन यस प्रकार छ -“व्यतिरेकी विश्लेषणले तुलना गरिने भाषाहरू बीच बढी भन्दा बढी समानता वा भिन्नताका विषयमा अन्तर्दृष्टि प्रदान गर्दछ ।”

भण्डारी (२०५४) ले प्रायोगिक भाषा विज्ञानका केही पक्ष पुस्तकमा व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय शीर्षकमा पृष्ठ सङ्ख्या १८ मा दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाहरूका बीचमा देखिएको समस्याहरूको ठीक ढङ्गबाट पहिचान गरी तिनको तुलनात्मक वर्णन तथा विश्लेषणलाई विशेष महत्त्व दिएको हुन्छ । यस पद्धतिको प्रयोग विशेषतः दोस्रो भाषा

शिक्षणका क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको पहिचान र विश्लेषणसित सम्बन्धित देखिन्छ साथै व्यतिरेकी अध्ययनको मुख्य क्षेत्र भनेको दुई भाषाहरूको बीचमा रहेको भिन्नताको भाषा वैज्ञानिक सिद्धान्तका आधारमा विश्लेषण गर्नु हो ।

अधिकारी (२०६५) ले सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान पुस्तकमा पृष्ठ सङ्ख्या १२७ मा व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय दिने क्रममा व्यतिरेकी अध्ययन भाषा विशेषमा केन्द्रित हुन भन्दा भाषा सामान्यतिर अभिमुख रहेको र व्यतिरेकी अध्ययनको उद्देश्य शैक्षणिक समस्या समाधानको लागि भाषाको अध्ययनलाई उपयोगी बनाउने दृष्टिकोठामा आधारित रहेको छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय

व्यतिरेक भन्नाले फरकपन, भिन्नता, असमानता, अर्कोसँग मेल नखाने गुण वा विशेषता भन्ने बुझिन्छ । व्यतिरेकको सामान्य अर्थ भिन्नता हो । यो वर्ण सिद्धान्तको आधारभूत मान्यता हो । वर्ण विश्लेषण सिद्धान्त व्यतिरेकी सिद्धान्तमा आधारित छ । यसै सिद्धान्तद्वाराहामीले कुनै दुईवटा बस्तुको भिन्नता स्थापित गरेर त्यसलाई चिन्ने र चिनाउने काम हाम्रो व्यवहारिक जीवनमा निरन्तर चलिरहेको प्रक्रिया हो । यस्तै भाषा सिक्ने काममा पनि व्यतिरेकीले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ ।

कुनै भाषा सिक्ने काममा पनि व्यतिरेकीले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । कुनै भाषाका वर्णहरूको व्यतिरेकी निर्धारण गर्दा त्यस भाषाका भिन्न शब्दहरू लिनु पर्छ अर्थात् एउटा भन्दा अर्को उच्चारण र अर्थमा भिन्नता ल्याउने खालको शब्द उक्त भाषाका वर्ण व्यवस्थाको निर्धारण गर्न सहयोग गर्दछन् ।

यो प्रायोगिक भाषा विज्ञानको शाखा हो । व्यतिरेकी विश्लेषणमा दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाहरू सम्बन्धित हुन आउँछन् । जब कुनै भाषाका बीचको अन्तर वा भिन्नतालाई आधार बनाएर अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ, त्यो व्यतिरेकी विश्लेषण हो । व्यतिरेकी विश्लेषणमा स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाका बीचको समानता एवम् असमानतालाई ती भाषाहरूका बीचको संरचनात्मक एकरूपता र पृथकताको विश्लेषण गरिन्छ । यसमा स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाका विभिन्न एकाइहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरिन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषणलाई स्पष्ट पार्नका लागि केही विद्वान्हरूका मतहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

व्यतिरेकी अध्ययनमा दुई वा दुई भन्दा बढी भाषाका विभिन्न स्तरमा पाइने समानता र भिन्नता पत्ता लगाइन्छ (श्रीवास्तव)।

व्यतिरेकी विश्लेषणले तुलना गरीने भाषाहरू बीच बढीभन्दा बढी समानता वा भिन्नताहरूका विषयमा अन्तरदृष्टि प्रदान गर्दछ (पल म्यान व्युरेन)।

व्यतिरेकी विश्लेषणको अध्ययन क्षेत्र दुई भाषाहरूको बीच विभिन्न स्तरहरूमा पाइने समानता र असमानतासँग सम्बन्धित भाषा वैज्ञानिक सिद्धान्त र विश्लेषणको क्षेत्र हो । व्यतिरेकी विश्लेषणबाट तुलनीय पक्षहरूको सन्दर्भमा दुई भाषाहरूमा संरचना एवम् एकाइहरूका बीच समानता असमानता पत्ता लगाइन्छ।

व्यतिरेकी विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा

व्यतिरेकी विश्लेषण विसौ शताब्दीको उत्तरार्द्धमा विकसित भएको हो । यसको प्रारूप प्रकारात्मक र तुलनात्मक भाषा विज्ञानमा फेला पार्न सकिन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषण भाषिकसार्वभौम विश्लेषणको पहिचान, वर्णन र विश्लेषणमा केन्द्रित हुन्छ । यो प्रकारात्मक र तुलनात्मक भाषा विज्ञानका विशेषतासँग मिल्दो जुल्दो भए पनि प्रयोजन र प्रक्रियाका हिसाबले भिन्न र विशिष्ट छ।

विशेष गरी शैक्षिक प्रयोजनका दृष्टिले भाषाको तुलनात्मक अध्ययनप्रति रूची भन्ने दोस्रो विश्व युद्धपछि मात्र शुरू भएको देखिन्छ । यसको श्रेय फ्राइजलाई जान्छ । उनले सन् १९४५ मा अमेरीकामा दुई भाषाका सामग्रीहरूको तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त सामग्री भाषा शिक्षणका लागि उपयोगि हुने कुराको उल्लेख गरेका छन् । त्यस पछि विद्वान्हरू त्यसप्रति आकर्षित भए । सन् १९५३ मा बेरिखले शैक्षिक अवधारणाको विकास गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरे र व्यतिरेकी विश्लेषणलाई भाषा सिकाइको सन्दर्भमा उपयोग गर्नुपर्ने कुरा औल्याए । सन् १९५७ मा रबर्ड ल्याडोले दोस्रो भाषा सिक्दा बालकलाई मातृभाषा अनुसारको कुनै सजिलो कुनै गाहो हुने कुरा बताए । पहिलो भाषाका विशेषताहरू दोस्रो भाषाका विशेषताहरूसँग मेल खान गएमा सिक्न सजिलो हुन्छ भन्ने अवधारणा प्रस्तुत गरे । त्यसैले ल्याडो यसलाई कार्य रूप दिने उल्लेख्य व्यक्ति मानिन्छ । ल्याडोले लिङ्ग्विस्टिक्स एकस कल्चर भन्ने पुस्तक प्रकाशन गरी व्यतिरेकी विश्लेषणका व्यावहारिक धारणालाई स्पष्ट गरे ।

भाषा-भाषाका बीचको वंशाणुगत सम्बन्ध र भिन्नतालाई औलाउने काम प्रकारात्मक र तुलनात्मक भाषा विज्ञानले गर्छ तर व्यतिरेकी विश्लेषण भाषा सिकाइलाई सरल, सहज, स्वभाविक र प्रभावकारी बनाउने सोचाई र व्यवहारमा केन्द्रित हुन्छ । दोस्रो भाषाको सिकाइमा स्थानान्तरण गर्ने प्रवृत्ति हुन्छ । यस्तो प्रवृत्ति भाषा सिकाइमा कति सार्थक र कति बाधक हुन्छ भन्ने कुरा पहिल्याई बाधक स्थितिलाई न्यूनिकरण गर्दै लगेर निराकरण गर्ने कुरामा व्यतिरेकी विश्लेषण केन्द्रित रहन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणको प्रकार

व्यतिरेकी विश्लेषणका दुई प्रकार रहेका छन् जुन समभाषिक व्यतिरेकी विश्लेषण र अन्तरभाषिक व्यतिरेकी विश्लेषण ।

(क) समभाषिक व्यतिरेकी विश्लेषण

एउटै भाषाभित्र रहेका भाषिका उपभाषिका बीचको समानता र असमानता पहिल्याउन गरिने अध्ययन समभाषिक व्यतिरेकी अध्ययन हो । यसमा एउटै भाषाभित्र रहेका भाषा रभाषिका बीचको अध्ययन गरिन्छ । एउटै भाषाका भाषिका र भाषिका बीचको व्यतिरेकी अध्ययन, एउटा भाषाको दुई भिन्न समयको रूपसँग सम्बन्धित व्यतिरेकी अध्ययन र भाषाका माध्यमगत (कथ्य र लेख्य) व्यतिरेकी अध्ययन गरिन्छ ।

(ख) अन्तरभाषिक व्यतिरेकी अध्ययन

दुई भिन्न भाषाहरू बीचमा समानता असमानता पहिल्याउन अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ भने त्यो अन्तरभाषिक व्यतिरेकी अध्ययन हो । यसमा दुई फरक भाषाहरूको अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ । स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको संरचनात्मक व्यतिरेकी अध्ययन र स्रोत भाषा र लक्ष्यभाषाको समकालीन व्यतिरेकी अध्ययन गरिन्छ।

व्यतिरेकी विश्लेषणसँग सम्बन्धित विषय नभएर अन्तरभाषिक व्यतिरेकी अध्ययनसँग सम्बन्धित विषय हो । यसले एकै समयका दुई वा सो भन्दा बढी भाषाहरूको अक्षर, पद, पदावली र वाक्यका स्तरमा तुलनात्मक अध्ययन प्रस्तुत गर्दछ ।

व्यतिरेकी विश्लेषण पद्धति

व्यतिरेकी विश्लेषण पद्धति मुलतः दुई किसिमको हुन्छ; समतलीय र उर्ध्वतलीय । जसलाई छोटकरीमा तल उल्लेख गरिन्छ ।

(क) समतलीय पद्धति

भाषा 'क' र भाषा 'ख' का बीच तुलनात्मक अध्ययन र उक्त अध्ययनलाई शिक्षण प्रक्रियामा उपयोग गरिन्छ । यसरी गरिने अध्ययन समतलीय पद्धति हो । यसमा भाषा 'क' र भाषा 'ख' अर्थात् लक्ष्य भाषा र स्रोत भाषाका विभिन्न तह र कोटिहरूको तुलनात्मक वर्णन विश्लेषण गरिन्छ । यस भाषाका सिद्धान्त पक्षलाई भन्दा प्रयोग पक्षलाई बढी महत्त्व दिइन्छ । सैद्धान्तिक भाषा विज्ञानका दृष्टिले यस्तो समतलीय व्यतिरेकी विश्लेषण उपयोगी देखिए पनि भाषा शिक्षण सिकाइको प्रायोगिक पक्षका दृष्टिले निककै उपयोगी मानिन्छ ।

(ख) उर्ध्वतलीय पद्धति

दुई भन्दा बढी भाषाका बीचमा तुलनात्मक अध्ययन गरेर व्यतिरेकी विश्लेषण गरिन्छ भने त्यसलाई उर्ध्वतलीय पद्धति भनिन्छ । यसमा भाषाहरूका बीचमा रहेका सार्वभौम विशेषताहरूको खोजमा केन्द्रित हुन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणको महत्त्व

व्यतिरेकी विश्लेषण तुलनात्मक भाषा विज्ञानबाट प्रारम्भ भएको हो । व्यतिरेकी विश्लेषण भाषाका बीच समानता र भिन्नताको अध्ययन गरिन्छ । यसबाट स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको बीचको समानता र भिन्नता बारे जानकारी प्राप्त हुन्छ । स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषा बीचको समानता र भिन्नताको अध्ययन-विश्लेषण विभिन्न तह (वर्ण, रूप, शब्द, पदावली, वाक्यांश, वाक्य र अर्थ) र व्याकरणिक धारासँग सम्बन्धित हुन सक्छन् । पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका भाषिक संरचना समान भए भाषिक सिकाइ सरल हुन्छ र भाषिक संरचना असमान भए जटिल हुन्छ।

लक्ष्य भाषा सिकाइका क्रममा देखा पर्ने कठिनाइको पूर्वानुमान र व्याख्या गर्ने सुभ्र व्यतिरेकी विश्लेषणबाट प्राप्त हुन सक्छ । पहिलो र दोस्रो भाषा बीचको पार्थक्य व्यतिरेकी विश्लेषणबाट जानकारी लिई पाठ्यक्रम तर्जुमा गर्दा उपयुक्त पाठ्यसामग्रीको छनौट र

स्तरणका लागि स्पष्ट आधार प्राप्त हुन्छ । व्यतिरेकी स्थानहरूमा विशेष ध्यान दिई अभ्यास गराउनु पर्छ । त्यसका निमित्त व्यतिरेकी विश्लेषणको महत्व देखा पर्छ ।

दोस्रो भाषा वा विदेशी भाषा शिक्षणका कममा पहिलो भाषाले बाधा उत्पन्न गर्छ । भाषा प्रयोक्ताले आफ्ना मातृभाषाका नियमहरूलाई लक्ष्य भाषामा स्थानान्तरण गर्दछ । व्यतिरेकी विश्लेषणले व्यक्तिको मातृभाषाका नियमहरूको आरोपण कुन स्थितिमा हुन्छ ? त्यो स्थानान्तरणको प्रक्रिया के हो ? र त्यसले लक्ष्य भाषाको सिकाइमा कुन प्रकारको कठिनाई उत्पन्न गराउँदछ, जस्ता कुराको अध्ययन गरी भाषा सिकाइको कठिनाई स्तरको निर्धारण गर्न व्यतिरेकी विश्लेषण उपयोगी हुन्छ ।

भाषा व्याघात र कठिनाइहरूको श्रेणीको आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषणले पाठ्यांश, पाठ्यक्रम निर्माताहरूलाई पाठ्यांशहरू निर्धारणमा सहयोग पुर्याउँछ । यसले पाठ्यवस्तु छनौट र स्तरण गर्ने आधार प्रस्तुत गर्दछ । व्यतिरेकी विश्लेषणले लक्ष्य भाषाको वैज्ञानिक व्याकरणलाई शैक्षिक व्याकरणमा रूपान्तरित गर्नमा सहयोग गर्दछ । भाषा सिकाइका कममा आउने कठिनाईहरूको श्रेणीका सन्दर्भमा यसले शिक्षकले कुन पाठलाई कसरी अध्यापन गर्नु पर्दछ, भन्ने कुरा निर्धारण गर्न उपयोगी हुन्छ ।

माथि उल्लिखित आधारमा दुई वा सो भन्दा बढी भाषाका बीचमा समानता र भिन्नता छुट्याउने गरिने अध्ययन विश्लेषण व्यतिरेकी विश्लेषण हो । यो प्रायोगिक भाषा विज्ञानसँग सम्बन्धित छ ।

प्रायोगिकसाहित्यको पुनरवलोकन

यस अनुसन्धानका शीर्षकसँग सम्बन्धित शोधकार्यको पुनरवलोकन गरिएको छ । साथै विभिन्न मगर भाषाको व्याकरणिक व्यवस्थाका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले अध्ययन विश्लेषण गरेको पाइन्छ । यस किसिमका प्रायोगिक पूर्वाध्ययनहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरी शोधको शोधान्तराललाई देखाइएको छ :

पोखरेल (२०६५) द्वारा खोटाङमा बोलिने मगर भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गरेको पाइन्छ । उक्त शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य मगर भाषाको सामान्य परिचय दिन मगर भाषाका आधारभूत क्षेत्रका संकलन गर्नु, मगर भाषाको प्रमुख व्याकरणात्मक कोटि औल्याउनु र मगर भाषा र नेपाली भाषाको तुलना गर्नु रहेको छ । खोटाङ जिल्लाको

खार्पा गा.वि.सका मगर समुदायलाई केन्द्रविन्दु बनाएर अध्ययन गरेको उक्त शोधकार्य मगर भाषाका शोधकार्य मगर भाषाको शब्दवर्ग, नाम, सर्वनाम, क्रिया, विशेषणको संक्षिप्त वर्णन र मगर भाषाको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र क्रियाको काल भाव पक्ष व्याकरणात्मकको कोटिका नेपाली भाषासँग तुलना गरेको पाइन्छ ।

रेग्मी (२०६५) द्वारा नेपाली र मगर भाषाका प्रेरणार्थक संरचना : तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरेका छन् । उक्त शोधकार्यको उद्देश्यहरूमा नेपाली र मगर भाषाको समानताहरूलाई तुलनात्मक रूपमा खोजी गर्नु नेपाली र मगर भाषाका प्रेरणार्थक वाक्य संरचना बिचका फरक देखाउनु रहेको छ । क्षेत्रीय र पुस्तकालयीय विधि अपनाइ तयार पारिएको यस शोधपत्रमा नेपाली र मगर भाषाका प्रेरणार्थक वाक्य संरचनाका समानता र केही असमानताहरू पनि रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

राना (२०७३) द्वारा “मगर भाषाका आधारभूत शब्दहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको उद्देश्यहरूमा मगर भाषाका विशेषताहरू प्रस्तुत गर्नु, मगर भाषाका आधारभूत शब्दहरूको संकलन गर्नु, मगर भाषाका आधारभूत शब्दहरूलाई नेपाली भाषामा तुलना गर्नु रहेको छ । धनकुटा जिल्लाका चारवटा गा.वि.स.लाई केन्द्र बनाएर गरिएको अध्ययन क्षेत्रीय र पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस शोधपत्रमा मगर भाषाका विशेषता, मगर भाषाका आधारभूत शब्दहरू चयन गरी वर्गीकरण, आधारभूत शब्दहरूप्रयोग गर्दा मगर वक्ताहरूले महिना र सात बार जनाउने मगर भाषाकै भए पनि नेपाली भाषा नै प्रयोग गर्ने, अड्क जनाउने शब्दहरू पनि पाँचसम्म मात्र मगर भाषाको प्रयोग गरिने शब्दहरूमा मुदेवास, भेडेटार र डाँडाँबजारको भाषाहरूमा एक रूपता र जीतपुर गा.वि.स.मा केही फरक रहेको, मगर भाषाका वक्तसङ्ख्या घट्टै गएको मगर भाषाका पुस्तक/लेख रचना प्रकाशनमा कमी आएको र मगर भाषाका तीन प्रकारहरू मगर भाषी वक्ताहरूलाई नै थाहा नभएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

घले (२०७३) द्वारा धनकुटा जिल्लामा बोलिने मगर भाषाको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रले उद्देश्यहरूमा धनकुटा जिल्लाका मगर भाषाका भाषिक स्वरूपको अध्ययन गर्ने बाह्र मगराती भाषा, अठार मगराती भाषा र काइके भाषा बीचको भिन्नता सम्बन्धी अध्ययन गर्ने, मगर भाषाको लेख्य परम्परा अध्ययन गर्नु, मगर

भाषाको कथ्य परम्परा व्याकरणात्मक कोटि र साहित्यिक सिर्जनाको अवस्था अध्ययन गर्नु रहेको छ । धनकुटा जिल्लाको मगर बस्ति भएका आठ ओटा गा.वि.स.लाई केन्द्रविन्दु बनाएर गरिएको शोधपत्रमा क्षेत्रीय अध्ययन र पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यस शोधपत्रमा मगर समुदायमा मगर भाषाको प्रयोग सन्तोषजनक भए पनि अन्य विभिन्न कारणले मगर भाषाको विकास र प्रबर्द्धनमा बाधा पुऱ्याएको ग्रामीण क्षेत्रको तुलनामा शहरी क्षेत्रको मगर समुदायमा मगर भाषाको प्रयोग तुलनात्मक रूपमा कमजोर रहेको, भाषा प्रयोगको सवालमा मुल दुई भाषा रहेको, पूर्वको धनकुटादेखि गण्डक क्षेत्रसम्म बोलिने बाह्र मगराती भाषा र रुकुमा रोल्या र डोल्यातिर बोलिने अठार मगराती भाषा रहेको, यी दुई मूल भाषाको बारेमा विस्तृत रूपमा मगर, अगुवालाई नै साक्षत्कार नभएको, मगर भाषाको लेख रचनाहरूको पाण्डलिपिसम्म तयार भए पनि प्रकाशनमा ल्याउन नसक्ने भाषा अन्तसर्गतको विभिन्न भाषिकाहरू बारे भाषा अनुसन्धान कर्ता र भाषा ज्ञाताहरूले ध्यान पुऱ्याउन नसक्नु कमजोरी रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

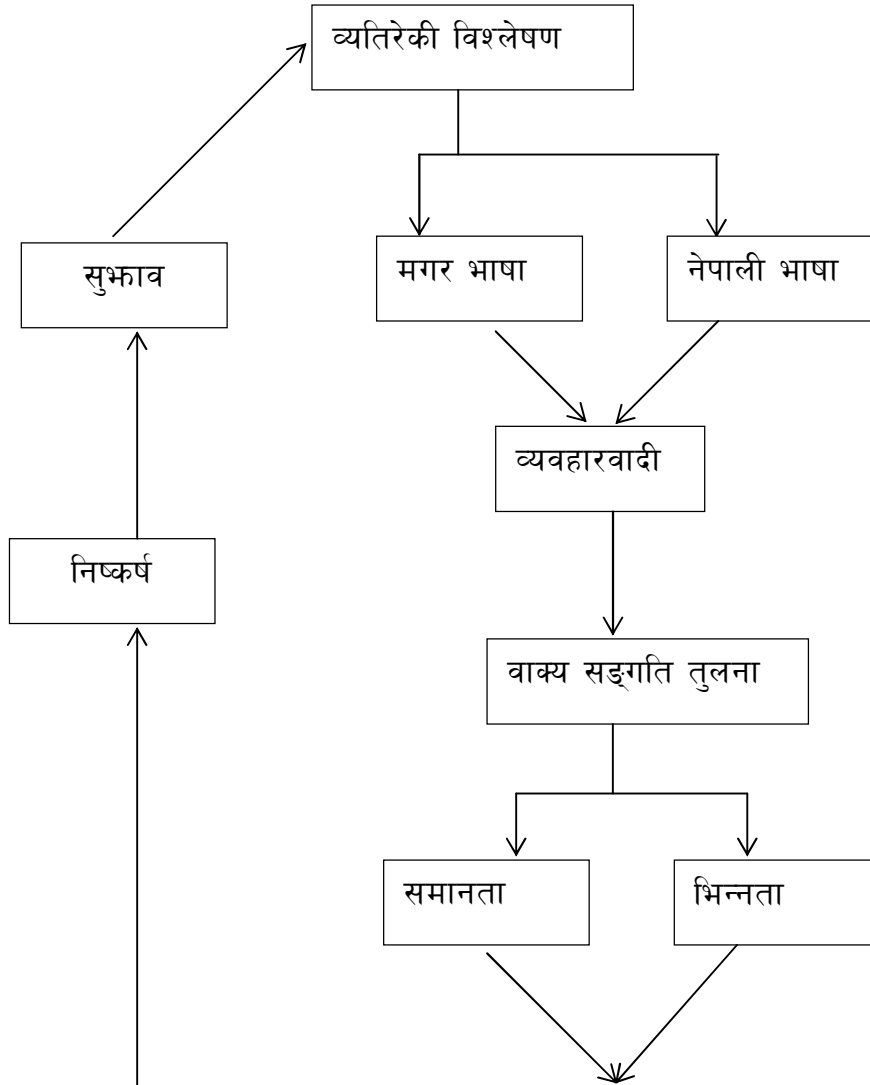
यसरी पूर्वकार्यको समीक्षा गर्दा मगर भाषा र नेपाली भाषाका बीचको व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धी अनुसन्धानहरू गरिएता पनि उक्त अध्ययनहरू यस अध्ययनसँग आंशिक रूपमा मात्र मेल खाने भएको मगर भाषा र नेपाली भाषा बीचको व्यतिरेकी अध्ययनमा व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन नगरेको हुनाले यो शोधकार्य अन्य भन्दा फरक बनाउन खोजिएको छ । साथै प्रस्तुत शोधकार्यले द्विभाषिक व्याकरण सम्बन्धी शिक्षणका लागि एउटा मार्गनिर्देश गरी शिक्षण कार्यमा सुधार गर्न मद्दत पुऱ्याउने देखिन्छ ।

पुनरवलोकनको उपादेयता

माथि प्रस्तुत गरिएको सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले यस अध्ययनको उद्देश्य निर्माण गर्न निर्देश गरेको छ । यस कार्यले यो भन्दा अघि कुन कुन विषयमा के कति आधारमा अध्ययन गरिएको छ, भन्ने जानकारी गराई अध्ययनको क्षेत्र र आधार तय गर्न सहयोगी बनेको छ । सम्बन्धित विषयको गहिरो ज्ञान हासिल गर्नु लगायत अनुसन्धानलाई उपलब्धिमुलक बनाई नवीन धारणाको पहिचान गर्न र नयाँ सिद्धान्तको खोजी गर्न समेत उपयोगी बनेको पाइन्छ । भविष्यमा गर्न सकिने अनुसन्धानका क्षेत्रहरू पत्ता लगाउन सम्बन्धित साहित्यको पुनरवालेकनले सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

सैद्धान्तिक/अवधारणात्मक ढाँचा

यस अध्ययनको अवधारणात्मक ढाँचा यस प्रकार रहेको छ :

‘माथि प्रस्तुत गरिएको चित्रात्मक ढाँचाबाट नेपाली र मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन’ शीर्षकमा गरिने अध्ययनको रूपरेखा देखाइएको छ । प्रस्तुत ढाँचा अनुसार व्यतिरेकी विश्लेषण अन्तर्गत मगर भाषा र नेपाली भाषाको व्यावहारिक रूपबाट वाक्य सङ्गतिमा तुलना गरी समानता र भिन्नता केलाइएको छ । यसलाई समानता र भिन्नता केलाई निष्कर्ष निकालेर मगर मातृभाषी ले गर्न सक्ने त्रुटिहरूलाई सुधारका लागि सुझाव सहित नेपाली र मगर भाषामा व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ ।

अध्याय : तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

अध्ययनको ढाँचा र प्रक्रिया

प्रस्तुत अनुसन्धानमा मिश्रित अध्ययन विधिमा आधारित रहेको छ । यस शोधपत्रमा पुस्तकालयीय र क्षेत्रीय अध्ययन विधिको उपयोग गरिएको छ । क्षेत्रीय विधि अन्तर्गत प्रश्नावली, अन्तवार्ता, व्यक्तिगत सम्पर्क विचार विमर्शको माध्यमद्वारा सामग्रीहरू संकलन गरिएको छ भने पुस्तकालयीय अध्ययन विधि अन्तर्गत लेख रचनाहरू, शोधग्रन्थहरू, शब्दकोशहरू दस्तावेजहरू, पत्रपत्रिका तथा अन्य सन्दर्भ स्रोतहरूबाट आवश्यक सामग्रीहरू सङ्कलन गरी अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरिएको छ । शोधपत्र वर्णनात्मक, तुलनात्मक तथा विश्लेषणात्मक ढाँचामा तयार पारिएको छ ।

नमुना जनसङ्ख्या तथा छनोट प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि अध्ययन क्षेत्र नेपालको सङ्घीय संरचना अन्तर्गत प्रदेश नं. १ भोजपुर जिल्लामा पर्ने अरुण गाउँपालिका अन्तर्गतका याङ्पाङ, चम्पे, प्याउली र चरम्बी वडाहरूलाई आधारमानी जनसङ्ख्याका रूपमा त्यहाँका मगर भाषी ६०० वक्ताहरूमध्ये प्रतिनिधित्व हुने गरी ६ जना व्यक्तिहरूलाई नमुनाका रूपमा सामग्री सङ्कलन गरी अध्ययन गरिएको छ ।

अध्ययनको क्षेत्र

मगर भाषी वक्ताहरू नेपालभरि मात्र नभई नेपाल बाहिर पनि छरिएर रहेका छन् । शोधकार्यमा सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई समावेश गराउन असम्भव भएकाले र निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि गरिने भएकाले निम्न क्षेत्र रहेका छन् :

क) अध्ययनको क्षेत्र भोजपुर जिल्लाको साविकको गा.वि.स. याङ्पाङ चम्पे, प्याउली, चरम्बी रहेका छन् जुन अहिले अरुण गाउँपालिका अन्तर्गतका ठाउँहरू अध्ययनका क्षेत्रहरू रहेका छन् ।

ख) प्रस्तुत शोधमा मगर भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययनका लागि सम्बन्धित भाषाहरूका वाक्यसङ्गति अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

ग) मगर भाषी विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा वाक्य सङ्गतिमा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरू पहिचान गरिएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन साधन र प्रविधि

अनुसन्धानलाई विश्वसनीय, वस्तुनिष्ठ र प्रामाणिक बनाउन सामग्री सङ्कलनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । अनुसन्धानका लागि सामान्य दुई प्रकारका सामग्री स्रोतहरूको उपयोग गरिएको हुन्छ । यही मान्यतालाई प्रस्तुत अनुसन्धानमा पनि निम्न दुई प्रकारका स्रोतको उपयोग गरिएको छ ।

क) प्राथमिक स्रोत

मगर भाषा र नेपाली भाषाको वाक्यगत सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि आफैँ सम्बन्धित क्षेत्रमा गई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत प्राचीन अभिलेख, सर्वेक्षण, जनसम्पर्क, अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली, इन्टरनेट, अतिरिक्त, अनुसूची, अवलोकन, समस्या अध्ययन पर्दछन् ।

शोधकर्ता स्वयम भोजपुर जिल्लाको अरुण गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने र स्वयम मगर भाषी वक्ता भएकाले आफूलाई सूचक मानी संकलन गरिएको मगर भाषाका शब्दहरूलाई प्रमाणित गराउन मगर भाषी विद्वानहरूलाई रुजु गराइएको छ । साथै शोध निर्देशकको सल्लाह सुझाव र मार्गदर्शनबाट प्राप्त सूचनाहरू समावेश गरिएको छ ।

ख) द्वितीयक स्रोत

प्रस्तुत शोधकार्यमा नेपाली भाषा र मगर भाषाका व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धमा लेखिएका पाठ्यपुस्तकहरू, पुस्तक, पत्रपत्रिका र त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत यस शीर्षकसँग सम्बन्धित शोधपत्रहरू नै यस शोधपत्रका द्वितीयक स्रोत सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

यस अध्ययनको लागि तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न भोजपुर जिल्लाका अरुण गाउँपालिकाको वडाहरू याङ्पाङ् चम्प प्याउली र चरम्बी गएर मगर भाषी वक्ताहरूसँग प्रत्यक्ष कुराकानी, छलफल र अन्तवार्ता लिएर सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । त्यसैगरी अनुसन्धान विषयसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक, पुस्तकहरू, पत्रपत्रिका लगायत शोधग्रन्थलाई प्रयोजनमा ल्याइएको छ । सम्बन्धित भाषाको अध्ययन एक गहन विषय भएकाले यस शोध अध्ययनका लागि सत्य र तथ्य सामग्री सङ्कलन गर्न मगर भाषी वक्ताहरू भाषाविद् भाषा सम्बन्धि सरोकार राख्ने सरोकारवाला व्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष कुराकानी छलफल, लिखित र मौखिक टिपोट गरी सूचना सङ्कलन गरी आवश्यक सल्लाह सुझावलाई पनि सामग्रीको रूपमा लिइएको छ ।

तथ्याङ्क व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया

यस शोधपत्र “मगर भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन” शीर्षक रहेकाले यी दुई भाषाविचका वाक्यगत संरचनामा समानता र भिन्नता पहिल्याउने छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनबाट मगर मातृभाषी, विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिकाइमा देखापर्ने समस्याहरू निराकरणको लागि सहयोग मिल्छ, भने मगर भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा अध्ययन गर्न चाहने व्यक्तिहरूलाई पनि यसका विशेषताहरू पहिचान गरी नेपाली र मगर भाषा विचमा वाक्य संरचना संरचनागत, विशेषताहरू पहिल्याई भाषा सिकाइ सरल र सहज हुने देखिन्छ । त्यसैले यस शोध अध्ययनका लागि सत्य र तथ्य सामग्री सङ्कलनका लागि प्रमुख रूपमा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको हुँ । मगर भाषाका वक्ताहरू भाषाविद् साथै सरोकारवाला सबै व्यक्तिहरूसँग छलफल, कुराकानी अन्तवार्ता लिइएको छ । भाषा सम्बन्धी पाठ्यपुस्तकहरू, पत्रपत्रिका र शोधग्रन्थहरूलाई आधार मानेर सम्बन्धित भाषाको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरका आधारमा वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ ।

अध्याय - चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

मगर भाषाको परिचय

नेपाल एक बहुभाषी बहुजाति मुलुक हो । नेपालमा विभिन्न जात जातिका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । उनीहरूको आ-आफ्नै मातृभाषा रहेको छ । आफ्नै मातृभाषा भएको जाति मध्ये मगर पनि एक हो । नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म नै मगर जातिको बसोबास रहेको छ । वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार १८ लाख ८९ हजार ७३३ जनसंख्या मगर जातिको रहेको छ । जातीय पहिचानको मुख्य आधार भनेको मातृभाषा हो । त्यसो भएको हुनाले मगर, भाषा पनि मगर भनेर चिनाउने एउटा मुख्य आधारको रूपमा लिन सकिन्छ ।

हाल मगर भाषाको प्रयोग कमै मात्रामा भएको पाइन्छ, किनभने हाम्रो समाजमा अहिलेको समयमा पनि मगर भाषा बोलेर के हुन्छ ? मगर भाषा बोल्दा अरुले गिज्याउने हो कि भनेर लजाउने तथा सानो सोचाइले गर्दा अहिले हाम्रो मातृभाषा आभेलमा पर्न गएको छ । हामीले हाम्रो भाषा, धर्म, संस्कार र संस्कृतिलाई जोगाउने तर्फ लागेनौं भने हाम्रो भाषा एउटा इतिहासको पानामा मात्र सीमित रहनेछ । त्यसकारण मगर भाषाको अस्तित्व जोगाउन र नेपाली भाषाको प्रभावले गर्दा प्रचलनमा ल्याउन टाडिदैं गएको शब्दहरूलाई पुनः जीवित गराउनु यसको बारेमा खोज र अनुसन्धानको जरुरी छ ।

नेपालको जातिगत बोटका आधारमा तेस्रो धेरै जनसंख्या भएको मगर समुदायले बोल्ने भाषा नै मगर भाषा हो । मगर भाषा तीन प्रकारका छन् (सिंजाली, २०५० : ९) ।

प्रस्तुत शोधपत्र मगर ढुटमा आधारित रहेर तयार पारिएको छ । मगर ढुट नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म सबैतिर बोल्ने गरिन्छ । पश्चिममा स्याङ्जा, पाल्पा, तनहु र नवलपरासी जिल्लामा र पूर्वमा उदयपुर, धनकुटा र भोजपुर जिल्लामा मगर ढुट बोल्ने गरिन्छ । मगर ढुटको केन्द्रीय थलो पाल्पालाई मान्ने गरिन्छ । मगर ढुटमा पनि पूर्व र पश्चिममा बोल्ने तरिका फरक पाइन्छ । मगर भाषाको लिपिलाई अदया लिपि भनिन्छ (मगर, २०१४ : ९) । यो लिपि एम.एस. थापा मगरले पत्ता लगाएका हुन् । मगर भाषाको

लेख्य परम्पराको सुरुवातकर्ता पाल्पाका अयोध्यायप्रसाद प्रधान हुन् । उनले मगर भाषा शब्द संग्रह र 'मगर प्राचीन शिक्षा' नामक दुई पुस्तक प्रकाशन गरेका छन् ।

मगर भाषा नेपाल लगायत अन्य देशहरू भुटान, बर्मा, सिक्किम र भारतमा रहेका मगर हरूले समेत बोल्ने गर्दछन् । मगर भाषामा लैङ्गिक विभेद पाइदैन । मगर भाषाको पूरोहितलाई 'भुसाल' भनिन्छ । मगर भित्रका तीन प्रकारका भाषा पाइन्छ । जस्तै मगर ढुटे मगर खास र काइके । यी मध्ये सबैभन्दा विकसित भएको र मगर जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी जनसंख्याले बोल्ने भाषा मगर ढुट नै हो र सबैभन्दा कम जनसंख्याले बोलिने भाषा काइके हो । मगर भाषा नेपालमा बोलिने पाँच परिवार मध्ये भोटबर्मेली परिवार अन्तर्गत पर्दछ ।

मगर भाषाको वर्णहरूमा व्यञ्जन वर्ण ३२ ओटा र स्वरवर्ण १२ ओटा हुन्छन् । नेपाली भाषाको वर्णमाला अ,ण,त,थ,द,ध,क्ष,त्र,ज्ञ को आवश्यकता पर्दैन । मगर व्यञ्जन वर्णमाला नयाँ वर्णहरू ङ,न,म,य,र,ल,व छन् (मगर व्याकरण : २०२०) । मगर भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो लिङ्ग अनुसार नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापाद रहदैन । यसमा लिङ्गको कुनै प्रभाव पर्दैन । मगर भाषामा लिङ्ग चार प्रकारको रहेको छन् । जुन स्त्रीलिङ्ग, पुलिङ्ग नपुसकलिङ्ग र उभयलिङ्ग रहेका छन् । त्यस्तै गरी तीन ओटा काल रहेका छन् । हरेक कालका चार ओटा पक्षहरू रहेका छन् । मगर भाषामा पुरुष तीन प्रकारका छन् । त्यस्तै आदरका चार ओटा प्रकार रहेको छन् । हरेक कालमा चार ओटा पक्ष गरी जम्मा बाह्र ओटा पक्षहरू रहेका छन् । मगर भाषामा अकरण बनाउँदा सकारात्मक वाक्यमा क्रियाको अगाडि 'म थपेर अकरण बनाइन्छ । मगर भाषी वक्ताहरूले 'त' वर्णको सट्टामा 'ट' वर्ण उच्चारण गर्दछन् । मगर भाषी वक्ताहरूले शिरविन्दु र चन्द्र विन्दुको ख्याल नगरी उच्चारण गरेको पाइन्छ ।

मगर भाषामा आधारभूत स्वर वर्ण र महाप्राण स्वर वर्ण गरी दुई प्रकारका स्वर वर्ण रहेका छन् जसका ६/६ ओटा वर्णहरू रहेका छन् ।

क) आधारभूतस्वर वर्ण

मगर भाषामा जम्मा ६ ओटा वर्णहरू पहिचान गरिएको छ । जन अ, आ, ई, ऊ, ए र ओ हुन् । यी ६ ओटा वर्ण बाहेक देवनागरी लिपिमा आउने अरु स्वर वर्णहरू र

ह्रस्व/दीर्घ, भएकाले २०५० सालको वर्ण पहिचान गोष्ठी अनुसार देवनागरी लिपिमा रहेका स्वर-वर्णहरू (इ, ऊ, , ऐ, औ, अं, अः) लेख्नु नपर्ने, भनिएको छ । देवनागरी लिपिमा मगर ढुट लेख्ने हो भने द्विस्वर र ह्रस्व दीर्घ लेख्नु पर्दछ ।

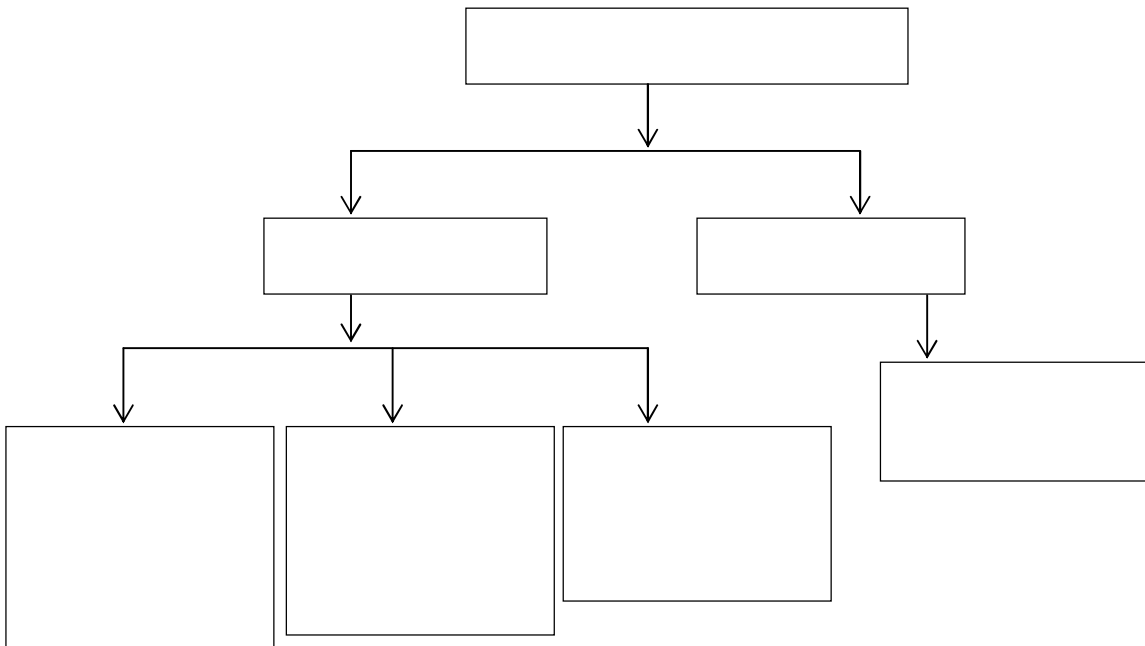
ख) महाप्राण स्वर वर्ण

मगर भाषामा महाप्राण जोडिएका छ ओटा स्वर वर्ण पाइन्छ । जसलाई देवनागरी लिपिमा सहि प्रतिनिधित्व गर्न सकिदैन तर, अक्षारिका लिपिमा भने बढी सही उच्चारण आउने गरी प्रतिनिधित्व हुन्छ । भाषा वैज्ञानिकका हिसाबले यो वैज्ञानिक छ तर सको सही लेखन गर्न कठिन छ । यसले गर्दा महाप्राण जोडिएका व्यञ्जन वर्णहरू पनि दरमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । ती नयाँ महाप्राण जोडिएको स्वरवर्णहरू अ/अह आ/अहा, ई/ईह, ऊ/उह, ए/एह, ओ/ओह रहेका छन् (वर्ण पहिचान गोष्ठी : २०५०) ।

देवनागरी लिपिमा महाप्राण जनाउन सुभाव गरिएको अक्षरमुखी तल थोप्ला दिने गरिन्छ । यसलाई मानक मानिदैन तर विश्वव्यापी मानक बनाउनका लागि दुई ओटा थोप्ला दिई विश्वव्यापी मानक बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

मगर भाषाको विस्तारमा देखिएको क्षेत्रगत प्रमुख विशेषताहरूका आधारमा क्षेत्रीय भिन्नता, भेद अर्थात विविधतालाई निम्नानुसार विभाजन गरिएको छ :

आरेख सङ्ख्या : १

स्रोत : मगर भाषाका आधारभूत शब्दहरूको अध्ययन, २०७३

माथिको आरेख अनुसार मगर भाषामा क्षेत्रीय भेद रहेको देखिन्छ । यहाँ मगर भाषामा रहेको प्रमुख विशेषताहरूलाई ध्यानमा राखेर भाषिक क्षेत्रहरू छुट्टया गरिएको छ । यहाँ भाषिक भिन्नताको अर्थ छुट्टाछुट्टै भाषा नभएको भाषाभिन्नको स्थानीय भिन्नतालाई मात्र देखाउन खोजिएको हो ।

मगर भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन

भोजपुर जिल्ला पूर्वाञ्चल प्रदेश नं. १ अन्तर्गत पर्ने एक पहाडी जिल्ला हो । यस जिल्लाले ऐतिहासिक, सांस्कृतिक एवम् भौगोलिक रूपले छुट्टै पहिचान बोकेको छ । मगर भाषा र नेपाली भाषा नेपालमा बोलिने चार भाषा परिवारमध्ये भिन्नभिन्न भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने भएकाले मगर भाषाले नेपाली भाषा भन्दा छुट्टै पहिचान बोकेको छ । अतः मगर भाषाको मौलिक शब्दभण्डार हुनुका साथै नेपाली भन्दा भिन्नै विशेषता छन् । जसको खोज अनुसन्धान एवम् संरक्षण र संवर्द्धन हुनु अति आवश्यक देखिन्छ । यसरी नेपाली भाषा भन्दा मगर भाषालाई भिन्न तुल्याउने प्रमुख भेदमा शब्दभण्डारगत एवम् व्याकरणिक विशेषता नै हुन भन्न सकिन्छ । जस अनुसार मगर भाषा र नेपाली भाषाबीच वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सङ्गति व्यवस्थाका दृष्टिले नेपाली र मगर भाषामा आ-आफ्नै किसिमका विशेषताहरू रहेका छन् । यहाँ निम्न अनुसारका ढाँचामा केन्द्रित रही नेपाली र मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

लिङ्गका आधारमा मगर र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

भाले (पुरुष) र पोथी (स्त्री) बुझाउने व्याकरणिक कोटिलाई लिङ्ग भनिन्छ । लिङ्ग मूलतः नामसँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटि हो । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँदछ । लिङ्गलाई विभिन्न स्थितिमा देखाउन सकिन्छ : शाब्दिक, व्युत्पादनात्मक वाक्यात्मक (अधिकारी, २०५८ : ७५) । मानवीय र भाववेत्तर प्राणीको पुरुषत्व र स्त्रीत्वको बोध गराउन व्याकरणिक कोटि लिङ्ग हो । हरेक भाषामा लिङ्गका व्यवस्था आ-आफ्नै किसिमको हुन्छ । वस्तु र प्राणीको स्वभाविक लिङ्गका व्याकरणिक लिङ्गको कहिले मेल हुन्छ कहिले हुँदैन । पुरुष, स्त्री र नपुंसक छुट्टयाउने शब्दको रूप नै लिङ्ग हो (नेपाल बृहत शब्दकोश, ०५८ : १११२) ।

यी माथिका भनाइलाई नियाल्दा लिङ्ग भन्नाले नामसँग सम्बन्धित व्याकरणिका कोटि हो । यसले सामान्यतया : भाले पोथीलाई बुझाउँदछ । भाषा अनुसार लिङ्गमा पनि विविधता पाइन्छ । लिङ्ग दुई प्रकारका छन् : क) पुलिङ्ग ख) स्त्रीलिङ्ग

क) पुलिङ्ग : भाले वा पुरुष जातिलाई बुझाउने व्याकरणिक कोटिलाई पुलिङ्ग भनिन्छ । पुलिङ्ग मानवीय र मानवेत्तर गरी दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ । जस्तै : मानवीय : बाबु, छोरो, लोग्ने, भिनाजु,मामाहरि, राम आदि । मानवेत्तर : राँगो, गोरु, बोका, घोडा, मुसो, चरो आदि ।

ख) स्त्रीलिङ्ग : पोथी वा स्त्री जातिलाई बुझाउने व्याकरणिक कोटिलाई स्त्री लिङ्ग भनिन्छ । स्त्री लिङ्गलाई मानवीय र मानवेत्तर गरी दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ । जस्तै :

मानवीय : आमा, छोरी, स्वास्नी, दिदी, सीता आदि ।

मानवेतर : भैसी, गाई, बाखी, चरी, मुसी, पाडी आदि ।

यहाँ नेपाली र मगर भाषाको लिङ्ग सङ्गतिलाई तालिकामा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

नेपाली भाषामा लिङ्ग व्यवस्था: नेपाली भाषामा मुख्य गरी लिङ्ग व्यवस्था अन्तर्गत दुई प्रकारको रणनीति अपनाएको पाइन्छ । पहिलो भाले र पोथीका लागि छुट्टाछुट्टै शब्द प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै : आमा, दिदी, गाई, भैसी, आदि, पोथी जनाउने शब्दहरू हुन् भने बा, दाइ, काका, बाजे, राँगो, गोरु, भाले जनाउने शब्दहरू हुन् । नेपाली भाषामा लिङ्ग व्यवस्थामा पुरुषवाची शब्दको पछाडि ई वा नी थपेर स्त्रीलिङ्गी शब्द बनाउने प्रचलन छ । जस्तै : बाहुन बाहुनी, मगर - मगर्नी, शेर्पा -शेर्पेनी पन्डित -पण्डित्नी, मुसा-मुसी आदि । नेपाली भाषामा आफ्नै लिङ्ग अनुसारको शब्दको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै: पुलिङ्ग शब्द 'केटो' को गुण जनाउन 'कालो केटो', 'अग्लो केटो' र स्त्रीलिङ्गी शब्द 'केटी' को गुण जनाउन 'काली केटी', 'अग्ली केटी' जस्ता पदावलीको व्यवस्था रहेको पाइन्छ । त्यस्तै अग्लो भाई, होची बहिनीको प्रयोग भएको पाइन्छ । यहाँ केटो, केटी, भाइ, बहिनीका लिङ्ग अनुसार तिनको गुण जनाउने शब्दहरू क्रमशः कालो, अग्लो, काली, अग्ली जस्ता शब्दहरूको प्रयोग हुने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । क्रियामा पनि भाइको लागि आयो र बहिनीका लागि आइ क्रियाको प्रयोग गर्ने गरेको छ । नेपाली भाषामा मानवेतर र निर्जीव

वस्तुको लिङ्ग भेदको व्यवस्था रहेको देखिदैन जस्तै: भैसी स्त्रीलिङ्ग हो तर भैसी आई हुदैन भैसी आयो हुन्छ । यहाँबाट के स्पष्ट हुन्छ भने निर्जीव र मानवेतरमा लिङ्ग व्यवस्था नरहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

मगर भाषामा लिङ्ग व्यवस्था : मगर भाषामा चार ओटा लिङ्गको प्रयोग गरिएता पनि मुख्य दुई वटा लिङ्ग व्यवस्था व्याकरणमा उल्लेख्य गरिएको छ । पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग वा भाले, पोथी जनाउने शब्दहरू रहेका छन् । मगर भाषामा भाले र पोथी जनाउन छुट्टाछुट्टै शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै : भाले जनाउन, बोइ, बाजु, डाजै, मिभाइ, निवा, काकु, लेन्जा भर्मी, आदि रहेका छन् भने पोथी जनाउन मोई, बज्यै, मिबहिनी, मास्टो भर्मी, डई, गुमा, मिभामोइ आदि शब्दहरूको प्रयोग गरिन्छ । भाषाका आआफ्नै लिङ्ग जनाउने शब्दहरू रहेका हुन्छन् । मगर भाषामा कर्तामा लिङ्ग व्यवस्था रहेता पनि क्रियामा एउटै शब्दको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । जस्तै : बोई नुडा - बुबा जानु भयो , मोइ नुडा - आमा जानुभयो , मिभाई नुडा - भाइ गयो, मिबहिनी नुडा-बहिनी गई । यहाँ मगर भाषामा कर्ता बोइ, मोई, मिभाई , मिबहिनी रहेका छन् । बोई, मिभाइ पुलिङ्ग जनाउने शब्द हो भने मोई र मिबहिनी स्त्रीलिङ्गी जनाउने शब्द हुन् । तर कर्ता स्त्री वा पुलिङ्ग जुन भए पनि क्रिया भने एउटै नुडा शब्दको प्रयोग गरिएको छ । त्यसैले मगर भाषामा क्रियामा लिङ्ग व्यवस्था रहेको देखिदैन । मानवेतरमा भने लिङ्ग व्यवस्था रहेको छैन । तर कर्तामा भने लिङ्गका भेद पाइन्छ । जस्तै : ह्वेट - गाई, गोमान - पोथी, राघु - बघिनी, स्त्रीलिङ्गी हो भने थोर-गोरु, ग्वाभाले - भाले, राघु- बाघ पुलिङ्गी जनाउने शब्द हुन् । जस्तै : न्हेट राहा - गाई आयो, थोरै मिघाँस ज्या - गोरुले घाँस खायो । यहाँ कर्तामा गाई, गोरु स्त्रीलिङ्ग वा पुलिङ्ग के हो ? भनेर छुट्ट्याउन सकिएता पनि क्रियामा भने लिङ्ग भेद रहेको देखिदैन ।

नेपाली र मगर भाषाको लिङ्ग सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन

हरेक भाषामा लिङ्गका व्यवस्था आ-आफ्नै किसिमको हुन्छ । वस्तु वा प्राणीको स्वभाविक लिङ्गको कहिले मेल हुन्छ भने कहिले हुँदैन । लिङ्गका आधारमा मगर भाषा र नेपाली भाषाका लिङ्ग सङ्गतिका व्यतिरेकी अध्ययन निम्न तालिकामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका १

पुलिङ्ग		स्त्रीलिङ्ग	
मगर भाषा	नेपाली भाषा	मगर भाषा	नेपाली भाषा
डाजै राखी छाना । थोर च्याका ।	दाजु आउनु भयो । गोरु करायो ।	दुई राखी छाना । ह्वेट च्याका ।	दिदी आउन भयो । गाई करायो ।
लेन्जा खेलें । मिभाइ स्कुल परस्ले ।	केटो दौडिन्छ । भाई स्कुल पढ्छ ।	मास्टो खेलें । मिबहिनी स्कुल परस्ले ।	केटी दौडिन्छे । बहिनी स्कुल पढ्छे ।
राई सेछले ।	राई असल छ ।	राइनी सेछले ।	राइनी असल छे ।
निवा ओ हाले काकु हिड हिड्ले ।	फुपाजुको बाखा छ । काका गीत गाउनु हुन्छ ।	नीनी ओ ह्वाले । काकी हिड लिड्ले ।	फुपुको बाखा छ । काकी गीत गाउनु हुन्छ ।

माथिको तालिकामा देखाइए अनुसार मगर र नेपाली भाषामा लिङ्गको व्यवस्था स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग बुझाउने दुवै शब्दका रूपहरूको व्यवस्था रहेको देखिन्छ । मगर भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्गी शब्द बुझाउने छुट्टाछुट्टै शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै : डाजै-दाजु, उई-दिदी, थोर-गोरु, ह्वेट-गाई, लेन्जा-केटा, मास्टो-केटी, मिभाई-भाइ, मिबहिनी-बहिनी, राई-राई, राइनी-राइनी, निवा-फेपा, नीनी-फुपु । यसरी मगर र नेपाली भाषामा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग बुझाउने शब्दमा समानता पाइदैन । मगर भाषामा कतिपय नाम शब्दहरू नेपालीको जस्ताको तस्तै प्रयोग गरेको पाइन्छ । जस्तै: राई-राई, स्कुल-स्कुल आदि । मगर भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग जनाउन एउटै क्रियापदको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ ।

क) लिङ्गका आधारमा कर्ता-क्रियाको सङ्गति

कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा क्रियाको निर्धारण हुने सङ्गतिलाई कर्ता क्रिया सङ्गति भनिन्छ ।

तालिकार

नेपाली भाषा	मगर भाषा
केटो गयो ।	छन्जा नुवा ।
केटी गई ।	भौजा नुवा ।
भाइ पढ्छ ।	मिभाई परस्ले ।
बहिनी पढ्छे ।	मिबहिनी परस्ले ।
छोरो लेख्छ ।	मिजा रिक्ले ।
छोरी लेख्छे ।	मिजी रिक्ले ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपालीमा वाक्यव्यवस्था अन्तर्गत कर्ता र क्रियामा लिङ्ग सङ्गति पाइन्छ तर मगर भाषामा कर्ता स्त्री वा पुरुष जे भएपनि क्रिया एउटै रहेकाले लिङ्ग सङ्गति पाइदैन । यहाँ नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ । माथि उल्लेखित तालिकामा कर्ता स्त्रीलिङ्गी भए ओ र क्रियामा पनि ओ लागेको छ । नेपाली भाषामा कर्ताअनुसार क्रियाको पनि निर्धारण गरिएको छ । तर मगर भाषामा कर्ता स्त्री वा पुलिङ्गी जुन सुकै भएपनि एउटै क्रियापदको प्रयोग भएको देखिन्छ । जस्तै: नेपालीमा केटो गयो हुँदा ओ र केटी गई हुँदा ई प्रयोग भएको छ । मगर भाषामा छन्जा नुवा, भौजा नुवा कर्ताअनुसार क्रियाको निर्धारण नभइ एउटै नुवा परस्ले, रिक्ले आदि क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

ख) लिङ्गका आधारमा कर्म -क्रिया सङ्गति

कर्मको लिङ्ग, वचन र पुरुषका आधारमा क्रियापदको निर्धारण हुने सङ्गतिलाई कर्म क्रियाको सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका ३

मगर भाषा	नेपाली भाषा
आसे लेकिड मिभाइ डुडडिसा ।	ऊद्वारा भाइ कुटियो ।
आसे लेकिड मिबहिनी डुडडिसा ।	ऊद्वारा बहिनी कुटिई ।
आसे लेकिड मिजा भौगडीसाका	उद्वारा छोरो भगाइयो ।
आसेलेकिड मिजी भोगडीसाका	ऊद्वारा छोरी भगाई ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

माथिको तालिकालाई हेर्दा नेपाली भाषामा लिङ्गानुसार कर्म र क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ । यहाँ कर्म स्त्रीलिङ्गी हुँदा ई/इ को प्रयोग भएको छ । पुलिङ्ग हुँदा ओ/आ को प्रयोग भएको छ तर मगर भाषामा कर्म अनुसारको क्रियाको प्रयोग भएको पाइदैन । यहाँ मगर भाषामा कर्म स्त्रीलिङ्ग वा पुलिङ्ग जुनसुकै भए पनि आ को प्रयोग भएको छ । मगर भाषामा लिङ्गानुसारको कर्म र क्रियाको सङ्गति पाइदैन ।

ग) लिङ्गका आधारमा विशेषण-विशेष्य सङ्गति

वाक्यमा प्रयुक्त विशेष्य (नाम पद) जुन लिङ्ग र वचनको छ विशेषण पनि सोही लिङ्ग र वचनामा हुनुलाई विशेषण र विशेष्यका विचको सङ्गती भनिन्छ ।

तालिका ४

मगर भाषा	नेपाली भाषा
छुम्छ छन्जा ।	कालो केटो ।
छुम्छ मौजा ।	काली केटी ।
टेम्छ छन्जा ।	होचो केटा ।
टेम्छ भौजा ।	होची केटी ।
घाइच छन्जा ।	अग्लो केटो ।
घाइच भौजा ।	अग्ली केटी ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपालीमा वाक्य व्यवस्था अन्तर्गत विशेषण विशेष्य सङ्गति पाइन्छ तर मगर भाषामा विशेष्य स्त्री वा पुरुष जे भए पनि विशेषण एउटै रहेकोले लिङ्ग सङ्गति पाइदैन । यहाँ नेपाली भाषाका वाक्यमा विशेषण पुलिङ्गी छ भने सोही अनुसार विशेष्यमा ओ/आ को प्रयोग भएको छ र विशेषण स्त्रीलिङ्गी हुँदा विशेष्यमा इ/ई को प्रयोग भएको छ तर मगर भाषामा विशेषण स्त्रीलिङ्ग वा पुलिङ्ग जुनसुकै भए पनि विशेष्य आ को प्रयोग भएको पाइन्छ ।

घ) लिङ्गका आधारमा भेद्य-भेदक सङ्गति

भेद्य (विशेष्य पद) र भेदक बिच हुने सम्बन्धलाई भेदक र भेद्य पदसङ्गति भनिन्छ ।

तालिका ५

मगर भाषा	नेपाली भाषा
डउ मिभाई ।	मेरो भाइ ।
डउ मिबहिनी ।	मेरीबहिनी ।
रामउ लेन्जा मिजा ।	रामको छोरो ।
रामउ मास्टो मिजा ।	रामकी छोरी ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपालीमा वाक्य व्यवस्था अन्तर्गत भेद्य र भेदकको सङ्गति पाइन्छ तर मगर भाषामा भेद्य स्त्री वा पुरुष जे भए पनि भेदक एउटै रहेकाले लिङ्ग सङ्गति पाइदैन । यहाँ नेपाली भाषामा भेद्यअनुसार भेदकमा को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी को प्रयोग भएको छ भने मगर भाषामा भेद्य अनुसार भेदकमा प्रयोग नभइ एउटै मिजा शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

ड) लिङ्गअनुसार नाम र सर्वनाममा सङ्गति

वाक्यमा प्रयुक्त नाम पद जुन बचन र आदरको छ सो सङ्गतिमा आउने सर्वनामीक पद पनि सोही अनुरूप नै हुनुलाई नाम र सर्वनाम बीचको सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका ६

मगर भाषा	नेपाली भाषा
मिजा राहा र होसे नुडा ।	छोरो आयो र ऊ गयो ।
डई राहा र आसे नुडा	दिदी आइन् र उनी गइन ।
वोइ राखी छाना र आसे नुडा ।	बुबा अउनु भयो र उहाँ जानु भयो ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपालीमा वाक्य व्यवस्था अनुसार नाम र सर्वनामको संज्ञाति रहेको पाइन्छ । तर मगरभाषामा यस्ता वाक्य व्यवस्था रहेको पाइदैन । यहाँ नेपाली भाषामा नामअनुसार सर्वनाम आदरणार्थी शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । तर मगर भाषामा भने सर्वनामको संज्ञाति रहेता पनि प्राय एउटै शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

सम्भावित त्रुटिहरू: यसरी नियाल्दा मगर भाषी वक्ताले लिङ्गका आधारमा नेपाली भाषामा रूपायन गर्दा भिन्न शब्दको प्रयोग गरेर त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । मगर भाषामा पुलिङ्ग वा स्त्रीलिङ्ग जुनसुकै भए पनि एउटै क्रियापदको प्रयोग गरेर सम्भावित त्रुटि गर्न सक्ने देखिन्छ । जस्तै: मिभाइ नुडा - भाइ गयो , मिबहिनी नुडा-बहिनी गई नभनी बहिनी गयो, आसे नुडा - ऊ गयो, वाक्यलाई लिङ्गमा परिवर्तन गर्दा स्त्रीलिङ्गमा रूपांतरण गर्दा पुलिङ्गकै क्रियापद प्रयोग गरि त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै: ऊ गयो - उनी गयो लेख्नु ।

बचनका आधारमा मगर भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

नामको सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटिलाई बचन भनिन्छ । त्यसैले यसको सङ्ख्येय नामसँग रहेको हुन्छ (अधिकारी, २०७१ : ८९) । हरेक भाषामा बचन व्यवस्था पनि आ-आफ्नै प्रकारको हुन्छ । नेपाली भाषामा एकबचन र बहुबचन गरी दुई किसिमको बचन व्यवस्था रहेको पाइन्छ । एउटा वस्तु वा सङ्ख्या बुझाउने शब्दलाई एकबचन भनिन्छ भने दुई वा दुईभन्दा बढी सङ्ख्या वा वस्तु बुझाउने शब्दलाई बहुबचन भनिन्छ ।

नेपाली भाषामा वचन व्यवस्था : नेपाली भाषामा दुई प्रकारको वचन व्यवस्था रहेको पाइन्छ। एक वचन र बहुवचन रहेका छन्। नेपाली भाषामा एक वचन र बहुवचन जनाउन फरक भाषिक व्यवस्था रहेको पाइन्छ। कुनै एक व्यक्ति, वस्तु, पदार्थ बुझाउने शब्द एक वचन हो। जस्तै : छोरो, कलम, मानिस, घर, नामका एक वचन बुझाउने शब्द हुन् भने म त, तिमी, तपाईं, ऊ, त्यो, यो, सर्वनामीक एक वचन, अग्लो, रातो, राम्रो, कालो विशेषणात्मक एक वचन र छु, छस, छेस, छ, छे, थियो, थिएस, एक वचन जनाउने शब्द हुन्। यसमा क्रियामा ए, औ, इ जोडिन्छ। दुई वा दुई भन्दा बढी व्यक्ति, वस्तु वा पदार्थलाई बुझाउने शब्दलाई बहुवचन हो। नेपाली भाषा व्यवस्थामा एक वचनलाई बहुवचनमा परिवर्तन छुट्टै नियम रहेको पाइन्छ। बहुवचन जनाउने नामिक शब्द हरू पनि भिन्न भिन्न रहेका छन्। नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद आदि आधारहरू रहेको पाइन्छ। नामका आधारमा चराहरू, मानिसहरू, कलमहरू, पुस्तकहरू, सर्वनामका आधारमा हामी, तिमीहरू, तपाईंहरू, उनीहरू, यी, ती, विशेषणका आधारमा अग्ला, राता, राम्रा, गुलिया, काला, बाठा र क्रियापदका आधारमा छौं, छौ, छन्, थियौं, थिए। नेपाली भाषाको वचन व्यवस्थामा मानवीय नाममा प्रायः हरू नामिक पदमा जोडिन्छ। जस्तै : दाइहरू, बहिनीहरू, भाइहरू आदि। तर अमानवीय नाममा बहुवचन बनाउदाहरू अनिवार्य नहुन पनि सक्दछ। जस्तै : चरो उड्यो (ए.ब.) - चरा/चराहरू उडे आदि। नियमहरू नेपाली भाषिक वचन व्यवस्थामा रहेको पाइन्छ।

मगर भाषामा वचन व्यवस्था : मगर भाषामा दुई प्रकारको वचन व्यवस्था रहेको पाइन्छ। एक वचन र बहुवचनबोधक शब्दहरू पनि छुट्टाछुट्टै रहेको पाइन्छ। मगर भाषामा कुनै एक व्यक्ति, वस्तु पदार्थलाई बोध गर्दछ भने त्यो एक वचन हुन्छ। जस्तै: वाउजा, नाम्जा, इम, नामका एक वचन पद हुन्, सर्वनामका आधारमा: डा, इसे, ताकु र विशेषणका आधारमा सेछ, मजुड, जस्ता एक- वचनबोधक शब्दहरूको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ। मगर भाषामा दुई वा दुई भन्दा बढी व्यक्ति, वस्तु र पदार्थ जनाउने शब्दलाई बहुवचन भनिन्छ। जस्तै: वाउजाको-केटाहरू, नान्जाको - केटीहरू, कान्कुरीक - हामीहरू, इकुरीक-यिनीहरू, आसेको -तिनीहरू, भर्मीको-मान्छेहरू, न्हेटको आदि। मगर भाषामा बहुवचन बनाउदा नाम पदमा को जोडेर बहुवचन बनाइन्छ भने सर्वनामीक पदमा कुरीक प्रत्यय लागेर बहुवचन बन्ने देखिन्छ। त्यसैले मगर भाषामा पनि वचन व्यवस्था रहेको छ।

नेपाली र मगर भाषाको वचन सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन : भाषा अनुसार वचन सङ्गतिको व्यवस्था पनि आफ्नै किसिमको हुन्छ । नेपाली र मगर भाषाको वचन सङ्गतिको केही समानता पाउन सकिन्छ भने केही भिन्नता पाउन सकिन्छ । नेपाली र मगर भाषाको वचन सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गर्न सकिन्छ :

तालिका ७

एकवचन		बहुवचन	
मगर भाषा	नेपाली भाषा	मगर भाषा	नेपाली भाषा
बाउजा परस्ले ।	केटो पढ्छ ।	बाउजाको परस्ले ।	केटाहरू पढ्छन् ।
भर्मी राहा ।	मान्छे आयो ।	भर्मीको राहा ।	मान्छेहरू आए ।
इसे इम हो ।	यो घर हो ।	इसे इमको हो ।	यो घरहरू हो ।
होसे नुडा ।	त्यो गयो ।	हो कुरीक नुडा ।	तिनीहरू गए ।
डा ज्याट ज्यालो ।	म भात खान्छ ।	कानकुरीक ज्याटज्यालो	हामी भात खान्छौ ।
घाड्च बोट ।	अग्लो रुख ।	घाड्च बोटको ।	अग्ला रुखहरू ।
बोचे मिछाम ।	सेतो कपाल ।	बोच मिछामको ।	सेता कपालहरू ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

माथिको तालिकामा देखाइए अनुसार नेपाली भाषा र मगर दुवैमा वचन सङ्गति व्यवस्था रहेको देखिन्छ । नेपाली र मगर भाषामा वचन सङ्गतिमा व्यवस्था रहेको देखिन्छ । नेपाली र मगर भाषामा वचन सङ्गतिमा समानता र भिन्नता दुवै खालका विशेषता पाइन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै मगर भाषामा पनि एक वचन र बहुवचन जनाउने शब्दहरू रहेका छन् । तालिकामा देखाइए अनुसार बाउजा-केटा, भर्मी-मान्छे, इम-घर, होसे-त्यो, डा-म, घाड्च-अग्लो, बोचे-सेतो एक वचन जनाउने शब्दहरू हुन् । नेपाली भाषामा बहुवचनमा परिवर्तन गर्दा नाम, सर्वनाम, विशेषणमा हरू जोडेर सोही अनुरूप क्रिया पनि परिवर्तन गरेको देखिन्छ भने मगर भाषामा नाम र सर्वनाममा को कुरीक जोडेर बहुवचन बनाइन्छ तर बहुवचन बनाउदा क्रियापद भने परिवर्तन नहुने देखिन्छ । जस्तै: बाउजाको-केटाहरू,

भर्मीको-मान्छेहरू, इमको-घरहरू, होकुरीक-तिनीहरू, कानकुरीक-हामी/हरू, बोटको-रुखहरू, मिछ्यामको-कपालहरू आदि बहुवचन बोधक शब्दहरू रहेका देखिन्छन् ।

मगर भाषा र नेपाली भाषा वचनका आधारमा हुने तुलनात्मक अध्ययनलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

क) वचनका आधारमा कर्ता - क्रियाको सङ्गति

कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा क्रियाको निर्धारण हुने सङ्गतिलाई कर्ताक्रियाको सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका ८

एक वचन		बहुवचन	
मगर भाषा	नेपाली भाषा	मगर भाषा	नेपाली भाषा
डा राहा	म आएँ ।	कान राहा ।	हामी आयौँ ।
छन्जा नुडा	केटो गयो ।	छन्जाको नुडा ।	केटाहरू गएँ ।
भौजा नुडा	केटी गई ।	भौजाको नुडा ।	केटीहरू गएँ ।
गोमान सिया	पोथी मग्यो ।	गोमानको सिया ।	पोथीहरू मरे ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपालीमा वाक्यव्यवस्था अन्तर्गत कर्ता र क्रियामा वचन सङ्गति पाइन्छ तर मगर भाषामा कर्ता एक वचन वा बहुवचन भएपनि क्रिया एउटै रहेकाले सङ्गति पाइदैन । यहाँ नेपाली भाषामा एक वचनार्थी शब्दको क्रियामा ए,ओ, इ र बहुवचनार्थी क्रियामा कर्तामा 'हरू' र क्रियामा औ, ए आदि जोडिएर बहुवचन निर्माण भएको पाइन्छ भने मगर भाषामा कर्ता अनुसारको क्रियाको निर्धारण नभइ एक वचन होस वा बहुवचन क्रियामा राहा, नुडा, सिया जस्ता शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

ख) वचनका आधारमा कर्म-क्रिया सङ्गति

कर्ममा लिङ्ग, वचन र पुरुषको आधारमा क्रियापद निर्धारण हुने संगतिलाई कर्मक्रियाको संगति भनिन्छ ।

तालिका ९

एक वचन		बहुवचन	
मगर भाषा	नेपाली भाषा	मगर भाषा	नेपाली भाषा
आसे लेकिङ् भिभाई डुङ्डिसा	ऊद्वारा भाइ कुटियो ।	आसेको लेकिङ् मि भाइ डुङ्डिसा	उनीहरूद्वारा भाई कुटिए
डा लेकिङ् इमाङ् नुङ्डिसा	मद्वारा घर गइयो ।	कान लेकिङ् इमाङ् नुङ्डिसा	हामीद्वारा घर गइयो ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपालीमा वाक्य व्यवस्था अन्तर्गत कर्म र क्रिया सङ्गति पाइन्छ भने मगर भाषामा कर्म एक वचन वा बहुवचन जे ए पनि क्रिया एउटै रहेकाले सङ्गति पाइदैन । नेपाली वाक्य संगतिमा वचन अनुसार क्रियाको फरक फरक क्रियापदहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ भने मगर भाषामा कर्मअनुसार क्रिपदको प्रयोग नभइ एउटै क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

ग) वचनका आधारमा विशेषण-विशेष्य सङ्गति

वाक्यमा प्रयुक्त विशेष्य जुन लिङ्ग र वचनमा छ विशेषण पनि सोही लिङ्ग र वचनमा हुनुलाई विशेषण र विशेष्यको सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका १०

एक वचन		बहुवचन	
मगर भाषा	नेपाली भाषा	मगर भाषा	नेपाली भाषा
टेम्छ छन्जा ।	होचो केटो ।	टेम्छ छन्जाको	होचा केटाहरू
टेम्छ भौजा ।	होची केटी ।	टेम्छ मौजाको	होची केटीहरू
घाङ्च छन्जा ।	अग्लो केटो ।	घाङ्च छन्जाको	अग्लो केटाहरू
घाङ्च भौजा ।	अग्लो केटी ।	घाङ्च मौजाको	अग्लो केटीहरू

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपाली वाक्य व्यवस्था अन्तर्गत विशेषण विशेष्य सङ्गति पाइन्छ तर मगर भाषामा विशेषण वा विशेष्य जे भए पनि विशेषण एउटै रहेकाले वचन सङ्गति पाइदैन । मगर भाषामा बहुवचन जनाउन बहुवचन बोधक 'को' र 'कुरीक' प्रत्यय जोडिन्छ भने नेपाली भाषामा बहुवचन जनाउन 'हरू' प्रत्यय जोडिन्छ ।

घ) वचनका आधारमा भेद्य र भेदक सङ्गति

भेद्य र भेदक बीच हुने सम्बन्धलाई भेदक भेद्य सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका ११

एक वचन		बहुवचन	
मगर भाषा	नेपाली भाषा	मगर भाषा	नेपाली भाषा
डउ मिभाइ	मेरो भाइ	डउ भिभाइको	मेरा भाइहरू
डउ लाफा	मेरो साथी	डउ लाफाको	मेरा साथीहरू
इसे न्हेट	यो गाई	इसे न्हेटको	यो गाईहरू
डा खेस्ले	म खेल्छु ।	कानकुरीक खेस्ले	हामी खेल्छौं

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

वचनका दृष्टिले नेपाली भाषामा बहुवचन हुँदा क्रियामा 'औ' र अन बहुवचनबोधक प्रत्यय लगाइन्छ भने मगर भाषामा 'को' र 'कुरीक' प्रयोग गरिन्छ । नेपाली वाक्य सङ्गतिमा वचनअनुसार भेदक र भेद्यको प्रयोग भएको पाइन्छ । तर मगरभाषामा भेद्यमा एउटै शब्दको प्रयोग गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा भेद्य र भेदकको सङ्गति रहेको पाइन्छ भने मगर भाषामा वचन अनुसार भेद्य र भेदकको सङ्गति रहेको पाइदैन ।

ड) वचनका आधारमा नाम र सर्वनामको सङ्गति

वाक्यमा प्रयुक्त नाम पद जुन वचन र आदरको छ सो को सङ्गतिमा आउने सर्वनामपद पनि सोही अनुरूप नै हुनुलाई नाम र सर्वनामको सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका १२

एक वचन		बहुवचन	
मगर भाषा	नेपाली भाषा	मगर भाषा	नेपाली भाषा
मिजा राहा र होसे नुडा	छोरो आयो र ऊ गयो	मिजाको राहा र आकुरिक नुडा	छोराहरू आए र उनीहरूगए ।
भर्मी नुडा र होसे राहा ।	मान्छे गयो र ऊ आयो ।	भर्मीको नुडा र होसेको राहा ।	मान्छेहरू गए र उनीहरू आए ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपाली वाक्य व्यवस्था अनुसार नाम र सर्वनामको सङ्गति रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा वचन परिवर्तन गर्दा वचन अनुसार परिवर्तन नाम र सर्वनाममा पनि परिवर्तन गर्न सकिन्छ, भने मगर भाषामा क्रियामा एउटै क्रियापदको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

सम्भावित त्रुटिहरू : वचनका आधारमा शब्दको रूपायन हुँदा नेपाली भाषामा 'हरू' जोड्दा बहुवचन बन्दछ भने मगर भाषामा 'को/कुरीक' जोड्दा बहुवचनमा रूपायन हुन्छ । मगर भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा 'को/कुरीक' को सही प्रयोग गरेपनि क्रियापदमा सम्भावित त्रुटि गर्ने सक्ने देखिन्छ । जस्तै : बाउजा नडा-केटा गयो, बाउजाको नुडा-केटाहरू गयो, नाम्जा नुडा-केटी गयो, नाम्जाको नुडा-केटीहरू गयो । यसरी मगर भाषामा कर्तामा को, कुरीक जोड्ने बानीले नेपाली भाषा सिक्दा पनि कर्तामा मात्रै हू जोड्ने तर कर्ता अनुसार क्रियापरिवर्तन नगर्ने जस्ता सम्भावित त्रुटिहरू गर्न सक्ने देखिन्छ ।

पुरुषका आधारमा मगर भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

बोल्ने व्यक्ति, सुन्ने व्यक्ति र कुरा गरिने व्यक्तिलाई बुझाउने भाषिक रूपलाई पुरुष भनिन्छ । कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ (अधिकारी, २०४९ : ८८) । वक्ता स्रोता र विषयको सन्दर्भमा जनाउने सर्वनामको कोटि (प्र.ने.श, २०६९ : ८८३) । व्याकरणशास्त्रका परिभाषा अनुसार सर्वनामको वा क्रियाको कर्ता भेद (ने.बृ.श, २०४० : ८४०) ।

नेपाली भाषामा पुरुष व्यवस्था : पुरुष कथन सन्दर्भमा संलग्न व्यक्तिलाई बुझाउने व्याकरणिक कोटि हो । नेपाली भाषामा पुरुषलाई तीन प्रकारको पुरुष व्यवस्था रहेको पाइन्छ । जस अन्तर्गत प्रथम पुरुष, द्वितीय, तृतीय पुरुष रहेका छन् । नेपाली भाषामा यिनीहरूलाई जनाउने छुट्टाछुट्टै सर्वनाम र क्रियाको व्यवस्था रहेको पाइन्छ । जस्तै: म, हामी, हामीहरू प्रथम पुरुष जनाउने सर्वनाम हुन् भने तँ, तिमी, तिमीहरू, तपाईं, तपाईंहरू द्वितीय पुरुष र ऊ, त्यो, यो, उनी, यिनी, उहाँ आदि तृतीय पुरुष जनाउने पुरुष हुन् । यी पुरुष म भात खान्छु हुन्छ तर ऊ भात खान्छु हुदैन । कर्ता अथवा सर्वनाम अनुसार क्रियापदको प्रयोग गरेको पाइन्छ । द्वितीय पुरुषमा तिमी भात खान्छौ र तृतीय पुरुषमा ऊ भात खान्छु । जस्ता पुरुष व्यवस्था रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषाको पुरुष व्यवस्थामा कर्ता वा सर्वनाम अनुसारको क्रियाको प्रयोग गरी वाक्य सङ्गति व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

मगर भाषामा पुरुष व्यवस्था : हरेक भाषाको आ-आफ्नै किसिमका भाषिक नियम हुने गर्दछ । मगर भाषाको पनि आफ्नै किसिमका व्यवस्थाहरू रहेका छन् । मगर भाषामा पुरुषलाई तीन प्रकारमा विभाजन गरेको पाइन्छ । प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष , तृतीय पुरुष । यिनीहरूलाई जनाउन फरक फरक सर्वनामको प्रयोग गरिन्छ । मगर भाषामा पुरुष अनुसार फरक सर्वनामको गरिएता पनि क्रियापद भने एउटै प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै: प्रथम पुरुष जनाउने सर्वनामहरू डा, कान, कान्को रहेका छन् भने द्वितीय पुरुष जनाउने नाड, नाकु, नाकुरीक, नाकुको र तृतीय पुरुष जनाउन होसे, इसे, आसकुड, इचेउ, आसको, आसकुड, होसकुड, होसेको आदि सर्वनामको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । मगर भाषामा पुरुष व्यवस्थालाई छुट्टाछुट्टै प्रकारमा विभाजन गरेको पाइए पनि समान किसिमका सर्वनामको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

नेपाली र मगर भाषाको पुरुष सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन : नेपाली भाषा र मगरभाषाको पुरुष सङ्गतिलाई निम्न अनुसार तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

तालिका १३

पुरुष	मगर भाषा	नेपाली भाषा
प्रथम पुरुष	डाकीमितुरुक सेया । कान्को पोखरा नुड्ले ।	मलाई भोग लाग्यो हामी पोखरा जान्छौ ।
द्वितीय पुरुष	नाड्की मितुरुक सेया । नाकु पोखरा नुड्ले ।	तलाई भोक लाग्यो । तिमी पोखरा जान्छौ ।
तृतीय पुरुष	आसेकी मितुरुक सेया । होसे पोखरा नुड्ले ।	उसलाई भोग लाग्यो । ऊ पोखरा जान्छ ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७८

माथिको तालिकामा प्रस्तुत भए अनुसार नेपाली भाषामा सर्वनामको रूपायन हुँदा प्रथम पुरुषमा म, हामी रूपहरू बनेको छ भने मगर भाषामा उक्त सर्वनामको सट्टामा डा, कान्को शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ । त्यसैगरी नेपाली भाषाको द्वितीय पुरुषको आधारमा सर्वनाम शब्द तँ, तिमी रूपहरू देखिन्छन् भने मगर भाषामा उक्त सर्वनामको सट्टामा आसे, होसे को प्रयोग गरिन्छ । त्यसैले नेपाली र मगर भाषामा केही समानता भए पनि धेरै भिन्नता पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा जस्तै मगर भाषामा पनि तीन पुरुष तीन प्रकारका छन् :

क) प्रथम पुरुष

वक्ता वा बोल्ने व्यक्तिलाई बुझाउने पुरुषलाई प्रथम पुरुष भनिन्छ । म, हामी, हामीहरू प्रथम पुरुष हुन् । यसमा कुराकानी वा बालचालको समयमा वक्ता प्रथम पुरुष हुन्छ । डा, कान, कान्को प्रथम पुरुष हुन् ।

ख) द्वितीय पुरुष

श्रोता वा सुन्ने व्यक्तिलाई बुझाउने पुरुषलाई द्वितीय पुरुष भनिन्छ । तँ, तिमी, तिमीहरू, तपाईं, तपाइहरू । कुराकानी वा बोलचालको समयमा वक्ताको अगाडि रहेर वार्तामा भाग लिने व्यक्तिहरू द्वितीय पुरुष जनाउने शब्द हुन् ।

ग) तृतीय पुरुष

वक्ता वा स्रोता भन्दा भिन्न विषय बुझाउनलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ । यस अन्तर्गत ऊ, त्यो, यो, उनी, यिनी, उहाँ आदि ।

पुरुषका आधारमा मगर र नेपाली वाक्य सङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन निम्नानुसार देखाउने सकिन्छ :

क) पुरुषका आधारमा कर्ता क्रियापदको सङ्गति

कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा क्रियाको निर्धारण हुने सङ्गतिलाई कर्ताक्रियाको सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका १४

पुरुष	मगर भाषा	नेपाली भाषा
प्रथम पुरुष	डा इमाङ् नुङ्ले । कान कुरीक इमाङ् नुङ्ले ।	म घर जान्छु । हामी घर जान्छौं ।
द्वितीय पुरुष	नाकु इमाङ् नुङ्नी । नाकु इमाङ् नुङ्को आछाने ।	तिमी घर जाऊ । हजुर घर जानुहोस् ।
तृतीय पुरुष	इसे इमाङ् नुङ्ग होसेको इमाङ् नुङ्ग	यो घर गयो । उनीहरू घर गए ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

प्रस्तुत माथिको तालिका अनुसार नेपाली भाषामा सर्वनाम शब्दको रूपायन हुँदा प्रथम पुरुषमा म, हामी, हाम्रो रूपहरू बन्दछ भने मगर भाषामा उक्त सर्वनामको सट्टामा डा कान्को कानुङ् आदि रूपहरूमा परिणत भएको देखिन्छ । त्यसै गरी नेपाली भाषाको द्वितीयरूप अन्तर्गत तँ, तिमी, तपाईं पर्दछन् भने मगर भाषामा उक्त सर्वनामको सट्टामा नाङ्, नाकु, नाको प्रयोग गरिन्छ । मगर भाषामा तिमी र तपाईं जनाउन एउटै 'नाक' शब्द प्रयोग गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा तृतीय पुरुषमा ऊ, उनी, यो त्यो जस्ता

रूपहरूप्रयोग हुन्छन् भने मगर भाषामा यसको सट्टामा होसे, इसे, आसेको जस्ता रूपहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

ख) पुरुषका आधारमा कर्म र क्रियाको सङ्गति

कर्मको लिङ्ग वचन पुरुषका आधारमा क्रियापदको निर्धारण हुने सङ्गतिलाई कर्म र क्रियाको सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका १५

पुरुष	मगर भाषा	नेपाली भाषा
प्रथम पुरुष	डा लेकिड मिभाई डुड्डिसा ।	मद्वारा भाई कुटिए ।
द्वितीय पुरुष	नाकु लेकिड मिभाई डुड्डिसा ।	तिमीद्वारा भाई पिटिए ।
तृतीय पुरुष	होसे लेकिड मिवहिनी डुड्डिस ।	उनीद्वारा भाई पिटिइ ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

माथिको तालिकालाई हेर्दा नेपाली भाषामा पुरुषका आधारमा कर्म र क्रियाको सङ्गति रहेको देखिन्छ । कर्म स्त्री लिङ्ग भए क्रियामा इ जोडिन्छ भने मगर भाषामा एउटै क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ ।

सम्भावित त्रुटि: मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा प्रथम द्वितीय, तृतीय, पुरुष शब्दको रूपायन गर्दा हामी, तिमी, उनी शब्दको सट्टामा कानुड, इसे डा जस्ता शब्दहरू प्रयोग गरेर सम्भावित त्रुटि गर्न सक्ने पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ । जस्तै : हामी घर जान्छौ - कान इमाड नुडले, हामीहरू घर जान्छौ - कान्कुरीके इमाड नुडले आदि ।

आदरका आधारमा मगर भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दर्शाउँछ यो मानवीय प्रसङ्गमा वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । आदर मुलत : द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषमा व्यक्त हुन्छ । यसको लागि श्रोता सन्दर्भमा आदरार्थी सर्वमानको र अन्य सन्दर्भमा चाहि सर्वनामको साथै आदर सूचक नामको प्रयोग हुन सक्छ (अधिकारी, २०४९) । कुनै पनि व्यक्तिलाई गरिने

मानसिकता वा कदर नै आदर हो (सिङ्जाली, २०६८ : २८) । कुनै व्यक्तिमा गरिने सम्मान वा सत्कारको भाव (नेपाली वृहत शब्दकोश, २०४० : १०८) । कुनै व्यक्तिलाई गरिने सम्मान, मान, भाउ, मान, मनितो कहर (प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश, २०६१ : १६) ।

नेपाली भाषामा आदर व्यवस्था : नेपाली भाषा व्यवस्थामा आदरलाई चार भेदमा विभाजन गरेको पाइन्छ । जस अन्तर्गत शून्य/अनादर, मध्यम आदर, उच्च आदर र अति उच्च आदर रहेका छन् । आदर व्यवस्थामा सामाजिक प्रतिष्ठा अनुसार फरक फरक आदरार्थी शब्दको प्रयोग गरिन्छ । अनादर अन्तर्गत, तँ, ऊ, त्यो जस्ता सर्वनाम तथा निर्जीव वस्तुलाई बुझाउन प्रयोग गरिन्छ । मध्यम आदर अन्तर्गत तिमी, उनी, तिनी, यिनी, र उच्च आदर अन्तर्गत तपाईं, यहाँ हजुर, उहाँ तथा अतिउच्च आदर जनाउन हजुर मौसुफ जस्ता सर्वनामको प्रयोग भनिएता पनि वर्तमान अवस्था मा अनादर, मध्यम, उच्च आदरको बढी प्रयोग गरिएको पाइन्छ । अति उच्च आदरलाई दरवारीया भाषा पनि भन्ने गरिन्छ । यसरी नेपाली भाषामा व्याकरणीक कोटिका आदरको छुट्टै व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

मगर भाषामा आदर व्यवस्था : आदरले व्यक्तिको प्रतिष्ठालाई सङ्केत गर्ने हुनाले मगर भाषामा पनि आफ्नै किसिमको व्यवस्था रहेको छ । मगर भाषामा आदरलाई चार प्रकारमा विभाजन गरी प्रयोग गरेको पाइन्छ । मगर भाषामा अतिउच्च आदर जनाउने सर्वनाम कमै मात्रामा पाउन सकिन्छ । एउटै सर्वनामले मध्यम र उच्च आदरलाई समेत सम्बोधन गरेको पाइन्छ । अनादर अन्तर्गत नाङ्- तँ, होसे- ऊ, इसे- यो र क्रिया अन्तर्गत जेउ-खा, आन्ना-जा, राहा- आयो, ज्या-खायो जस्ता सर्वनाम र क्रियाको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । मध्यम आदरका रूपमा नाकु-तिमी, होसे-उनी, इसे-यिनी, राहा-आए, राहा-आइन, र उच्च आदरमा नाको-तपाईं, नाको-यहाँ, नाको- हजुर जस्ता सर्वनाम र ज्याकी छाना - खानु भयो , राखी छाना - आउनु भयो, राखी छान्खेउ-आउनुहोस जस्ता क्रियापदको प्रयोग गर्ने गरिन्छ र अति उच्च आदरका रूपमा सर्वनाम नभई क्रियापद मात्र रहेको पाइन्छ । जस्तै: नुङ्च छाना - गइबक्स्यो । गइस्यो, ज्याकी आछान-खाइसियोस, हुकी आछान-धोसियोस जस्ता क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । मगर भाषामा आदरको व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

नेपाली र मगर भाषाको आदर सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन : नेपाली भाषा र मगर भाषामा आदरमा केही समानता र केही भिन्नता रहेका छन् । नेपाली र मगर भाषामा सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका १६

आदर तह	मगर भाषा	नेपाली भाषा
अनादर	नाङ् हि ज्याले ? इसे राहा ।	तँ के खान्छस् ?
मध्यम आदर	नाकु हि ज्याले ? इसे राहा ।	तिमी के खान्छौ ? यिनी आए ।
उच्च आदर	नाको हिज्याले ? नाको राखी छाना ।	तपाईं के खानुहुन्छ ? यहाँ आउनु भयो ।
अतिउच्च आदर	नाको हि ज्याकी छान्ने ? नाको राखी आछाना ।	हजुर के खाइसिन्छ ? हजुर आइसियो ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७८

उपर्युक्त तालिकामा देखाए अनुसार नाङ् इसे सर्वनामले अनादर जनाएको छ भने नाकु, इसे ले मध्यम आदरको संकेत गरेको छ । उच्च आदर जनाउन नाको को प्रयोग गरिएको छ भने अति उच्च आदर जनाउन सर्वनामले संकेत नगरी क्रियापदले मात्र जनाएको देखिन्छ । त्यसैगरी नेपाली भाषामा तँ, यो ले अनादर जनाएको छ भने तिमी, यिनी ले मध्यम आदर र तपाईं, यहाँले उच्च आदर अनि हजुर ले अति उच्च आदर जनाएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा आदरमा कर्ता अनुसार क्रिया परिवर्तन भएको छ भने मगर भाषामा कर्ता मात्र भिन्नता रहेको तर क्रियापद प्राय एउटै प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा आदर शुन्य/अनादर, मध्यम आदर, उच्च आदर र अतिउच्च आदर गरी चार प्रकारका हुन्छन् । मगर भाषामा पनि सोही चार प्रकारका आदर रहेका छन् । जसलाई निम्नानुसार चर्चा गरिन्छ :

क) अनादर/शून्य आदर

सामाजिक मर्यादाका दृष्टिले आफूभन्दा निम्न तहको आदर बुझाउनेलाई अनादर भनिन्छ । यसलाई शून्य आदर पनि भनिन्छ । यसमा द्वितीय पुरुषमा तँ र तृतीय पुरुषमा ऊ, त्यो जस्ता सर्वनामको प्रयोग हुन्छ ।

ख) मध्यम आदर

सामाजिक मर्यादाका दृष्टिले आफ्नो तहभन्दा साना र आफू समानका व्यक्तिलाई सद्भाव, माया दर्शाउने शब्दलाई मध्यम आदर भनिन्छ । यसलाई सामान्य आदर पनि भनिन्छ । यसमा द्वितीय पुरुषमा तिम्री र तृतीय पुरुषमा उनी, तिनी, यिनी जस्ता सर्वनामको प्रयोग गरिन्छ ।

ग) उच्च आदर

सामाजिक मर्यादाका क्रममा आफूभन्दा माथि रहेका वा सम्मानित व्यक्तिलाई बुझाउनेलाई उच्च आदर भनिन्छ । यसमा द्वितीय पुरुषमा तपाईं, यहाँ, हजुर र तृतीय पुरुषमा उहाँ सर्वनामको प्रयोग गरिन्छ ।

घ) अति उच्च आदर

सामाजिक मर्यादा र प्रतिष्ठाका दृष्टिले अति उच्च आदर भनिन्छ । यसलाई दरबारीया आदरणार्थी पनि भनिन्छ । यसमा हजुर मौसफ जस्ता सर्वनाम र लिङ्ग भेद नहुने क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । मगर र नेपाली भाषामा आदरका आधारमा तुलनात्मक अध्ययनलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

तालिका १७

आदरका आधारमा क्रियापदको व्यतिरेकी अध्ययन

निम्न आदर	
मगर भाषा	नेपाली भाषा
नाइ हि ज्याआले ?	तँ के खान्छस् ?
होसे राहा	ऊ आयो ।
तँ भिभाई नुडा	भाई गयो ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

नेपाली वाक्यसङ्गतिमा कर्ता अनुसार आदर प्रयोग गरिन्छ तर मगर भाषामा वाक्य सङ्गतिमा कर्ता र क्रियामा आदर अनुसार नभई सबैमा प्रयोगमा आएको भेटिन्छ ।

तालिका १८

मध्यम आदर

मध्यम आदर	
मगर भाषा	नेपाली भाषा
नाइ हि ज्याआले ?	तँ के खान्छस् ?
होसे राहा	ऊ आयो ।
तँ भिभाई नुडा	भाई गयो ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

तालिका १९

उच्च आदर

उच्च आदर	
मगर भाषा	नेपाली भाषा
नाको हि ज्या आकी छान्ने ?	तपाईं के खानुहुन्छ ?
नाको राहाखी छाना	हजुर आउनु भयो ।
नाको नुङ्की छाना	हजुर जानुभयो ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

तालिका २०

अति उच्च आदर

अति उच्च आदर	
मगर भाषा	नेपाली भाषा
नाको नुङ्की आछान्खेउ	हजुर गइबक्सियो ।
नाको राहाखी आछाना	यहाँ आइबक्सियो ।
नाको हि ज्याकी आछान्ने ?	हजुर के खाइसिक्छ ?

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७८

माथिका तालिकामा नेपाली भाषामा आदरहरू चार प्रकारका छन् । निम्न मध्यम, उच्च र अतिउच्च/जहाँ खान्छस, आयो, खानुहुन्छ, खाइसिक्छ आदि क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ भने मगर भाषामा पनि चार वटा आदरहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । जसमा निम्न आदरका रूपमा नाइ, 'होसे' सर्वनामको प्रयोग भएको छ । उच्च आदरका रूपमा 'नाको' सर्वनामको प्रयोग गरेको छ र अतिउच्च आदरका रूपमा पनि 'नाको' सर्वनामको प्रयोग भएको पाइन्छ तर क्रियामा 'आछाने' प्रत्यय जोडिएको पाइन्छ ।

सम्भावित त्रुटिहरू : मगर भाषाका विद्यार्थीहरूले पक्षका आधारमा क्रियाको रूपायन गर्दा नेपाली र मगर भाषामा क्रियामा धातुको पछाडि लाग्ने प्रत्ययहरूमा शब्दगत अन्तर भएकाले विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै : दाजु जानुहुन्छ - दाजु जान्छ । तँ जा । - तँ जानुहुन्छ । जस्ता त्रुटिहरू गर्न सक्ने देखिन्छ ।

अध्याय पाँच

निष्कर्ष र सुभावा

निष्कर्ष

भाषा मानवीय वस्तु हो । भाषाद्वारा नै मानिसले आफ्नो मानव जीवन सञ्चालन गरेको हुन्छ । संसार भरिका भाषाहरूका आ-आफ्नै प्रकारका परम्परा र नियमहरू रहेका हुन्छन् । त्यसैले भाषा एउटा व्यवस्था हो । संसारमा बोलिने भाषाहरू विभिन्न भाषिक परिवारबाट विकसित हुँदै आएको पाइन्छ । तिनै भाषिक परिवारहरूमध्ये भोट बर्मेली भाषा परिवारमा पर्ने मगर भाषा पनि एक हो । भाषा जति बढी प्रयोग गयो त्यति परिस्कृत हुँदै जान्छ । मानिस जुन भाषिक वातावरणमा जन्मन्छन् र सम्पर्कमा आउँदछ त्यहि भाषा क्रमशः सिक्दै जान्छ र उसका सामाजिक व्यवहार सञ्चालन गर्दछ । भाषा विचार विनिमयको एउटा माध्यम पनि हो । जसलाई समाजमा रहेका व्यक्तिहरूले एक आपसमा सम्पर्क माध्यमको रूपमा प्रयोगमा ल्याउँछन् ।

यो शोधकार्य मगर भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिलाई मुख्य विषयवस्तु बनाई त्यसमै केन्द्रित रहेर तयार पारिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यको निष्कर्षहरू निम्नानुसार बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिएको छ :

१. प्रस्तुत शोधपत्र भोजपुर जिल्लाको अरुण गाउँ पालिकाको वडा नं. १, २, ३, ४ का मगर भाषी जनसङ्ख्यालाई लिएर अध्ययन गरिएको छ ।
२. मगर भाषाका लेख रचनामा पहिलेको तुलनामा केही विकास भएको पाइन्छ ।
३. नेपालमा जनसंख्याको हिसाब हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी मगर जनसंख्या भएको भूगोल पहाड र सबैभन्दा कम जनसंख्या भएको भूगोल हिमाल रहेको पाइन्छ ।
४. मगर भाषाका विशेषताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।
५. मगर भाषाका व्याकरणात्मक कोटिलाई नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिसँग तुलना गरिएको छ ।

६. व्याकरणात्मक कोटिमा लिङ्ग विधानको अवस्थाको विश्लेषण गर्दा नेपाली भाषामा दुई ओटा लिङ्ग विद्यान भएको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।
७. वचनको चर्चा गर्दा मगर भाषा र नेपाली भाषामा दुई वचन र मगर भाषामा चारओटा लिङ्ग रहेको पाइन्छ र ओटा वचन रहेको पाइन्छ ।
८. मगर र नेपाली भाषाको बीचमा समान तीन पुरुष रहेको पाइन्छ ।
९. मगर र नेपाली भाषामा समान चार आदर रहेको पाइन्छ ।
१०. नेपाली भाषामा स्त्री लिङ्गमा परिवर्तन गर्दा क्रियामा इ, नी प्रयोग हुने तर मगर भाषामा स्त्रीलिङ्ग वा पुलिङ्ग जुन भए पनि एउटै क्रियापदको प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ ।
११. नेपाली भाषामा बहुवचन जनाउन हरू जोडिन्छ भने मगर भाषामा कुरीक र को जोडिन्छ ।
१२. वचन परिवर्तनलाई हेर्दा मगर भाषामा बहुवचन जनाउन एउटै शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै: डा राहा - म आएँ, कान्कुरीक राहा-हामी आयौ ।
१३. नेपाली भाषामा आदरका तह अनुसार फरक फरक क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ भने मगर भाषामा एउटै क्रियापदको प्रयोग गरिनु ।
१४. नेपाली भाषामा पुरुष तीन प्रकारको रहेको र यसलाई जनाउन फरक फरक सर्वनामको प्रयोग हुने तर मगर भाषामा समान खालका सर्वनामको प्रयोग हुने ।

सुभाव

यस अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी र व्यवहारिक बनाउन यसमा प्रयोग भएका विधि तथा प्रक्रियालाई विश्वसनीय बनाउनका लागि वर्णनात्मक, तुलनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरी व्याख्या एवम् विश्लेषण गरिएको छ । साथै आगामी समयमा तयार गरिने वा परिमार्जन गरिने मगर भाषाको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गरिने नीतिगत तह र शैक्षणिक प्रयोजन गरी दुई तहका लागि सुभावहरू पेश गरिएको छ । जुन निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

नीतिगत तह

मगर भाषाको बारेमा व्यापक रूपमा अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिन्छ । वर्तमान समयमा मगर भाषाको वक्ता घट्दै गइरहेको हुनाले समयमै घट्नुको कारण पत्ता लगाई समाधानका उपायहरू अपनाउनु पर्ने देखिन्छ । मगर भाषाको विकासका लागि सम्पूर्ण मगरहरू एकजुट भई भाषालाई एक सर्वद्व र समुन्नत भाषाको रूपमा विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

भाषा भनेको सहियौ युगदेखि एकबाट अर्कोमा हस्तान्तरण हुँदै आएको हो । त्यसैले सबैले आफ्नै घर परिवारमा बाल्यकालदेखि नै मगर भाषा सिकाउनु पर्ने देखिन्छ । मगर भाषाभित्र रहेको भाषिक समुहहरूको जानकारी गराउने आवश्यक देखिन्छ । मगर भाषी वक्ताहरूलाई पश्चिममा बोलिने मगर भाषा र पूर्वमा बोलिने मगर भाषा फरक हुन्छ भन्ने भ्रम हटाउनु भाषिकाहरूका बारेमा अध्ययन गर्ने जरुरी छ । मगर भाषाको प्रवर्द्धन गर्न समुदायका सम्बन्धित सरोकारवालाहरू संघ संस्थाहरूले अगुवाई गर्नुपर्ने देखिन्छ । भाषालाई स्तरीय र समृद्ध बनाउन स्तरीकरण र मानकीकरण गर्न आवश्यक छ । साथै मगर भाषाको आधिकारीक व्याकरण तयार गरी पठनपाठन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र मेरो सानो प्रयास हो । भाषाको प्रवर्द्धन र संरक्षणको लागि थप अनुसन्धान र खोज गरिनु आवश्यक देखिन्छ । मगर भाषामा लेखिएका लेख, रचना पुस्तकहरू, पाण्डुलिपि प्रकाशन गर्न संगठित भएर प्रकाशन गर्दै जानुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । वर्तमान समय विज्ञान र प्रविधिको युग हो । विज्ञानले सञ्चारको विकास गरेको छ । त्यसैले सञ्चार र प्रविधिको विकाससँगै मगर भाषाको विकास गर्न उपयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ । मगर भाषालाई जीवित तुल्याइ राख्नका लागि सञ्चार प्रविधिको प्रयोग निरन्तर गरिनुपर्ने देखिन्छ । निरन्तर मगर भाषाको प्रयोग गरी लेखन कार्यमा निरन्तरता र पाठकहरू प्रशस्त मात्रामा हुनु आवश्यक छ । मगर भाषालाई संरक्षण गरी आफ्नो पुस्तामा हस्तान्तरण गर्दै लैजानु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

शैक्षिक प्रयोजन

नेपालको संविधान २०७२ मा व्यवस्था भएको मौलिक हक अन्तर्गत मातृभाषामा शिक्षा आर्जन गर्नुपर्ने छ । मगर भाषाको अधिकारिक व्याकरण तयार गरी मगर विद्यार्थीहरू अध्ययन गर्ने विद्यालयहरूमा उपलब्ध गराउनु पर्ने देखिन्छ । साथै मगर विद्यार्थीहरू अध्ययन गर्ने विद्यालयहरूमा मगर भाषाका पाठ्यपुस्तकको सहज रूपमा उपलब्ध गराउनु पर्ने

देखिन्छ । मगर विद्यार्थीहरूलाई साहित्य सिर्जन गर्नमा प्रेरणा जगाई मगर भाषा साहित्य लेखन प्रतियोगिता गराउनु पर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

शिक्षकलाई द्विभाषिक शिक्षणका क्रममा व्याकरण शिक्षणका क्रममा सहयोगी सामग्रीका रूपमा लिन सकिन्छ, त्यस्तै मगरभाषी विद्यार्थीहरूका लागि उपयोगी रहेको छ । अन्य सरोकारवाला, पाठ्यक्रम निर्माता, अनुसन्धानकर्ता शोधकार्य गर्ने शोधकर्ताहरूलाई उपयोगी सामग्री बन्ने देखिन्छ । द्विभाषिक पाठ्यपुस्तक तयार गर्नका लागि व्याकरण तयार गर्न सहयोगी सामग्रीका रूपमा उपयोग गर्न सकिन्छ ।

अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सुझावहरू

प्राथमिक तहमा अध्यापन गराउने द्विभाषिक पाठ्यपुस्तकमा आधारित व्याकरणको प्रयोग भएको पाइदैन । द्विभाषिक व्याकरण आधिकारिक रूपमा तयार गरी लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ । विभिन्न भाषाहरू बीचमा व्यतिरेकी विश्लेषण भए पनि भाषाको भित्री तहसम्म पुगेर अध्ययन गरेको पाइदैन । उद्देश्य पूरा गर्ने खालको मात्र अनुसन्धान गरेको पाइन्छ । त्यो सानो प्रयास हो । भाषाको विकासका लागि व्यापक र विस्तृत रूपमा खोज अनुसन्धान गर्न आवश्यक छ । भाषाको विभिन्न तहमा पुगेर विज्ञान र प्रविधिको विकाससँगै भाषाको विकास र विस्तारमा नवीन प्रविधिको प्रयोग गरी अध्ययन अनुसन्धान गर्नु आवश्यक देखिन्छ । अनुसन्धानबाट प्राप्त निष्कर्षलाई व्यवहारिकता दिन आवश्यक देखिन्छ ।

अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू

व्यतिरेकी विश्लेषण कार्य एक जटिल कार्य हो । यो प्रायोगिक भाषा विज्ञानसँग सम्बन्धित रहेको छ । यसका लागि मेहनत र लगनशीलताको आवश्यकता पर्दछ । विद्यार्थीका लागि अर्थात् अनुसन्धानकर्ताका लागि यो आवश्यक छ । त्यसैले यस विषयमा मध्यनजर गरी भाषाका विभिन्न तहमा पुऱ्याएर प्रयोग र आवश्यकतालाई परिपूर्ति गर्न सहयोग गर्न भनेको सम्भावित शीर्षक दिनु हो । त्यसैले व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरूलाई समाविष्ट गरिएको छ :

१. मगर भाषा र भाषिका बीचको अध्ययन
२. प्राथमिक तहमा अध्ययन गराइने मगर भाषाको पाठ्यक्रमको अध्ययन
३. कक्षा पाँचमा अध्ययन गर्ने मगरभाषी विद्यार्थीको कथ्य र लेख्य क्षमताको अध्ययन ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज र बट्टी विशाल भट्टराई (२०७०), *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश*,
विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. कमल पोखरी ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६४), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान*, रत्न पुस्तक भण्डार ।
- आदिवासी जनजाति स्मारिका पत्रपत्रिका* (२०६९), नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ,
जिल्ला समन्वय परिषद् ।
- खपाङ्गी मगर, ढकवहादुर (२०६७), *४५ दिने मगर भाषा प्रशिक्षण*, नेपाल मगर संघ नगर
समिति विराटनगर ।
- घले, सानुमाया (२०७३), *धनकुटा जिल्लामा बोलिने मगर भाषाको अध्ययन*, शिक्षाशास्त्र
संकाय नेपाली भाषा शिक्षण विभाग, धनकुटा बहुमुखी क्याम्पस, धनकुटा ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६६/०६७), *प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम*, शुभकामना
प्रकाशन ताहाचल ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६९), *प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, शुभकामना प्रकाशन, ताहाचल ।
- न्यौपाने, टंकप्रसाद र अन्य (२०६९), *सामान्य भाषा विज्ञान*, सनलाइट पब्लिकेशन ।
- नेपाली बृहत शब्दकोश* (२०४०), नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०६९), *प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयामहरू*, हेरिटेज पब्लिसर्स
एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि. भोटाहिटी ।
- भण्डारी, पारसमणि (२०६३), *स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोधविवरण*, न्यू हिरा बुक्स ।
- भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०७१), *भाषिक अनुसन्धान विधि*, पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि. ।
- मगर, केशवजंग बराल (२०५०), *पाल्पा तनहुँ र स्याङ्जाका मगरहरूको संस्कृति*, नेपाल
राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

मगर खाम साहित्य लेखनमा मानकीकरण सम्बन्धी अन्तरक्रिया (२०७३), नेपाल मगर स.घ
केन्द्रीय कार्यालय ।

मगरात्, (२०७३), वर्ष-१, अङ्क-१८, वसन्त घर्ती मगरको समूह, पारू प्रेस ।

मादेन, मीनादेवी (२०७४), कक्षा ७ मा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूको स्तरीय
नेपाली भाषा सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, शोधपत्र, शिक्षाशास्त्र
संकाय, नेपाली विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस ।

रेग्मी, भीमनारायण (२०५६), नेपाली र मगर भाषाको प्रेरणार्थक संरचना : तुलनात्मक
अध्ययन ।

सिङ्जाली, विष्णुकुमार (२०६८), मगर ढुटाङ् कुराकानी, मगर अध्ययन केन्द्र ।